

Պ Ա Տ Մ Ե Լ Ը
ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԵԶՈՒՄ

372.21

Պ-30

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԱՏԱՊԱՐՏԵԶՈՒՄ

ՅԵՐԵՎԱՆ

1940

372-21

7-30

by

0120-10

Պ Ա Տ Մ Ե Լ Ը ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԵԶՈՒՄ

(Թարգմանություն ռուսերենից)

Բնագիրը հաստատված է ՌԽՖՍՀ Լուսժողովրդատի կողմից

✓

Հ Ա Յ Պ Ե Տ Հ Բ Ա Տ
Յ Ե Ր Ե Վ Ա Ն 1940

11 8 JUL 2013

50. 963

1876
40

Рассказывание

в детсаду

Гл. Арм. ССР, Ереван, 1940

I ՊԱՏՄԵԼԸ ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԵԶՈՒՄ

Գեղարվեստական դաստիարակութիւնը մեծ նշանակութիւն ունի նախադպրոցական աշխատանքի բնագավառում: Նախադպրոցական հասակը յուրահատուկ հասակ է: Չոր ու ցամաք, անհետաքրքրական ձևով յերեխային տրվող նյութը, ինչպես որ ընտել պատկերները ու կենդանի որինակներից զուրկ ծանձրալի զլույցը, մտքի թմրութիւն, հոգնածութիւն ե պատճառում յերեխային և բացասական վերաբերմունք առաջացնում նրա մեջ դեպի զրույցը: Ընդհակառակը, հուզական բարձր տրամադրութեան, չահագորդվածութեան պայմաններում բարձրանում է յերեխայի կենսական լարվածութիւնը, արագանում է մտածողութիւնը, յերեակայութեան աշխատանքը, ավելի վառ ու ցայտուն է արտահայտվում ստեղծագործութիւնը և այլն: Դաստիարակը պետք է յերեխային կոնկրետ գրավիչ նյութ տա՝ աշխատելով յերեխայի մեջ ստեղծել հուզական տրամադրութիւն և կենդանի հետաքրքրութիւն:

Այդ պատճառով յերեխաների հետաքրքրութիւնն ապահովող մեթոդների հարցը չափազանց կարևոր նշանակութիւն է ստանում:

Դաստիարակը, ոգտագործելով գեղարվեստական նյութը մանկապարտեզում, իհարկէ, չպետք է թույլ տա, վոր յերեխաները ծանրաբեռնվեն, չափից ավելի հուզվեն:

Դա պակաս վնասակար է, քան ծանձրութիւնը առաջացած հոգնածութիւնը, վորովհետեւ գերհոգնածութիւն է պատճառում ամբողջ նյարդային ապարատին և տեղիք տալիս ավելորդ հուզվածութիւնից խիստ կերպով թմրածութեան անցնելու: Դաստիարակը, ճանաչելով յերեխային, այնպիսի նյութ պետք է ընտրի և այնպես տա այն, վոր յերեխան կարողանա առանց ուժերի ավելորդ ու վնասակար լարման հաղթահարել նրա հետ կապված գեղարվեստները: Այս կերպ միայն դաստիարակը սկիզբով կերպով կնպաստի յերեխայի զարգացմանը:

Գեղարվեստը, վորը տալիս ենք յերեխային նկարի, քանդակի, գեղարվեստական գրականության, պատմելու, յերգի, տիկնիկային ու սովերային թատրոնի, գեղարվեստական ռադիոհաղորդման միջոցով, ամենամեծ ուղղորւթյամբ ու խնամքով պետք է ոգտադործվի մանկապարտեզում:

Իրականում գեղարվեստի վո՛չ բոլոր տեսակներն են ոգտադործվում և վո՛չ բավարար չափով. գեղարվեստական աշխատանքի վորակը ևս հաճախ անբավարար է լինում:

Պատմումը մանկապարտեզում յերեխայի գեղարվեստական դաստիարակության ամենաարդյունավետ ու վործված միջոցներից մեկն է, սակայն, չնայած դրան, նա ներկայումս նախադրւթրոցական աշխատանքի մոռացված բնագավառներից է:

Մենք պատմելու համար բավական չըրականություն ունենք, սակայն, չնայած դրան, մեր մանկապարտեզները վերջին տարիներս թուլացրել են այդ աշխատանքը, իսկ վորոշ մանկապարտեզներ ուղղակի դադարել են ոգտադործել պատմումը: «Այլելի հեշտ է բնագիրը կարդալ, քան նրա բովանդակությունը պատմել. պատմելու համար պետք է նախապատրաստվել, սակայն ժամանակ չկա», — պատճառաբանում են վորոշ դաստիարակներ: Դիմադրության ամենաթույլ դեռի՞ զնալու այդ տեսչենցը պետք է վորքան կարելի յե շուտ կասեցնել:

Պատմելը մանկապարտեզում պետք է սմենորյա աշխատանքի մեթոդ դառնա և յերեխաների համար մեծ ուրախության առարկա ու նրանց վրա խորապես ազդելու միջոց հանդիսանա: Պատմելը յերեխային հասկանալի յե դարձնում գեղարվեստական գրականությունը, նպաստում է յերեխայի խոսքի զարգացմանը և իրեն իսկ՝ մանկավարժի խոսքի կուլտուրային:

Պատմելը ունի մանկավարժական խոշոր հնարավորություններ՝ պետք է վարպետորեն ոգտադործել այդ հնարավորությանները:

Ի՞նչ է պատմելը

Պատմելն արվեստի հնագույն տեսակներից է: Գրերի գյուտից դեռ շատ առաջ պատմելը սիրված ու տարածված ժողովրդական արվեստ էր: Հունական պատմողները, յերգիչները միջնադարյան արուվները, տրուբադուրները, մեր ժողովրդա-

յան դուստները — դրանք բոլորն էլ ցանկալի հյուերեր էլին ինչպես մասսայական ժողովրդական տոնախմբություններին, նույնպես և ասպետական ամրոցներում ու թաղավորական պալատներում: Պատմողները շրջում էլին գյուղից-գյուղ, քաղաքից-քաղաք, լինում էլին պատերազմի դաշտում, մրցություններին, մեծամարտություններին: Նրանք, ակնատես լինելով բազմաթիվ ու բազմապիսի անցքերի, յերգեր ու պատմություններ էլին հորինում նրանց մասին. նրանք դովերդում էլին հերոսներին, նրանց սիրադործությունները, զանազան անցքեր՝ յուրատեսակ յուսարանելով ու գունավորելով փաստերը: Նրանք սովորաբար յերգում ու պարում էլին ժողովրդական պարզ լարային գործիքների նվագակցությամբ: Նման պատմվածքների դաստիարակչական ազդեցությունը ժողովրդական մասսաների վրա չափազանց մեծ էր:

Պատմելը կենդանի գեղարվեստական խոսքի մի տեսակն է: Պատմելն արվեստ է և՛ իր նյութի, և՛ տալու մեթոդի տեսակետից:

Պատմողն ստեղծագործում է հանպատրաստից, տալիս է իր պատրաստի ստեղծագործությունը, թե գեղարվեստական յերկի բովանդակությունն իր վերամշակումով — այդ միևնույն և՛ նյութն ինքը պետք է ունենա գեղարվեստական արժեք, պետք է տա մառ պատկերներ, պետք է հուզի ունկնդիրներին և ունենա ամրոցչական, ավարտված կառուցվածք: Գեղարվեստական պատմումը բացահայտում, հասկանալի յե դարձնում գեղարվեստական յերկն ունկնդիրների համար:

Գեղարվեստական ընթերցումը, վորպես արվեստի տեսակ, մոտ է պատմելուն: Սակայն պատմելու յուրահատկությունն ու առավելությունն ընթերցման համեմատությամբ միանգամայն ակներև են: Պատմելու ժամանակ բացակայում է գիրքը, բացակայում է հեղինակը՝ պատմողը պատմությունը հաղորդում է վորպես ականատես, և ունկնդիրները լսում են նրան վորպես հեղինակի, վորպես պատմվածքի մեջ նկարագրված իրադարձությունների կենդանի վկայի, ականատեսի: Պատմելու միջոցով ըմբռնումը տեղի յե ունենում ավելի անմիջականորեն: Բացի այդ, պատմողը, ի տարբերություն ընթերցողի, վորի հայացքն ու գեմքն ուղղված է լինում գեպի գիրքը, իր ունկնդիրների հետ գտնվում և ավելի սերտ, ավելի անմիջական կոնտակ-

տի մեջ: Պատմողը, վոր դեմքով դարձած է լինում դեպի առաջ-
դիտորիան, ամբողջ ժամանակ տեսնում է իր ունիդիրներին,
դժգոյուն կերպով նկատում ու հաշիվ յե առնում նրանց ունե-
ցիւնները՝ հենց պատմելու ընթացքում կարող է փոխել ինչպես
նյութի բովանդակութունը, այնպես եւ պատմելու պրիոմները:
Պատմողի եւ ունիդիրների միջև կոնտակտն այնքան ուժեղ է լի-
նում, վոր ստացվում է նրանց համատեղ ստեղծագործման մի
պրոցես: Նկատելով անդամ յերեխաների անխոս արտահայտած
ուսակցիւնները, զգայուն պատմողը տեսնում ու հասկանում է,
թե առաջդիտորիան ինչպե՞ս է ընդունում իր պատմածը, թե իր
պատմութեան մեջ ի՞նչը պետք է ընդգծել կամ բացատրել, ի՞ն-
չը բաց թողնել, մեղմացնել կամ ուժեղացնել և այլն:

Դա կատարվում է նաեւ այն դեպքում, յերբ պատմվածքի
բովանդակութունն ու լեզուն փոփոխութեան չեն յենթարկվում:

Կարգալիս այդպիսի դրութիւն չի կարող լինել: Կարդացո-
ղը մինչ կարդալը կարող է նյութի բովանդակութեան մեջ վո-
րոշ փոփոխութիւն մտցնել, հաշիվ առնելով առաջդիտորիան,
բայց վոչ կարդալու ընթացքում: Կարդացողը քիչ է նայում
յերեխաներին և չի կարող նույնչափ զգայուն լինել դեպի իր
ունիդիրները, ինչպես պատմողը:

Ունիդիրներն իրենց ավելի մոտ են զգում պատմողին. սրտ
պատմելը, թեկուզ բեմից, բաղմամարդ առաջդիտորիայի համար,
միշտ հնչում է ավելի ինտիմ ու պարզ՝ խորապես հուզելով ուն-
կընդիրներին իր պարզութեամբ ու մոտիկութեամբ, հարազատու-
թեամբ:

Սոսեւով կարդալու համեմատութեամբ պատմելու ունեցած
արտելութիւններն մասին, պետք է ընդգծել նաեւ նրա ուսպե-
րուարային անսպառ հնարավորութիւններ ունենալու հանդա-
մանքը: Պատմողը պատմում է վոչ միայն պատրաստի գեղար-
վեստական յերկի բովանդակութիւնը, այլեւ ինքն է զանազան
պատմվածքներ ֆորինում՝ ոգտադործելով իր անձնական հիշո-
ղութիւնները, թերթերի հաղորդումները, ֆելետոնները, ժա-
մանակակից ցայտուն դեպքերի մասին յեղած պատմութիւննե-
րը*)։ պատմողն իր ստեղծագործութեամբ արձագանքում է յե-
րեխաների ընթացիկ, առօրյա հետաքրքրութեանը:

*) Տես «Պատմողի ստեղծագործութիւնը» գլուխը:

Գիրքը չի կարող հասնել որմա դեպքերի հետեւից, յերեխա-
ները մեծ հետաքրքրութիւն են ցույց տալիս դեպի ամեն մի աչ-
քի ընկնող փաստ, նրանք ուշիուշով հետեւում են այն ամենին,
ինչի մասին հուղմունքով խոսում են մեծերը: Յերեխաները դաս-
տիարակից պահանջում են պատմել իրենց այդ ամենի մասին,
և դաստիարակը պետք է կատարի նրանց ցանկութիւնը:

Դաստիարակի հորինած պատմվածքներից չի կարելի դե-
ղարկեցտական մեծ վարպետութիւն ակնկալել, սակայն նրանք
պետք է հուզեն իրեն իսկ՝ պատմողին, լինեն պատկերավոր և
աչքի ընկնեն իրենց բովանդակութեան ու կառուցվածքի պար-
զութեամբ: Նման անկեղծ, բովանդակալի, գեղարվեստականու-
թեան տարրեր պարունակող պատմվածքները կդրավեն յերեխա-
ներին և դրական ազդեցութիւն կունենան նրանց վրա: Նման
յերեխաներին խորապես հետաքրքրող պատմվածքներից ելին
«Կրասին» սառցահատի և չեկուսկինցիների մասին պատմվածք-
ները, վոր հորինում էյին իրենք մանկավարժներն անխտիր բո-
լոր մանկապարտեզներում: Յերեխաներն ազահորեն կլանում է-
յին ամեն մի խոսք, ամեն մի փաստ և ամեն որ անհամբերու-
թեամբ հարցնում էյին՝ ինչպե՞ս են չեկուսկինցիները, արդյոք
հեռագիր չկա՞:

Յերեխաները հետաքրքրութեամբ լսում են դաստիարակի
հիշողութիւններն իր մանկութեան մասին: Այս կարգի պատմ-
վածքները, յեթե նրանք տրվում են հետաքրքրական ձևով, տակ-
տով ու չափի զգացումով, առանց բարոյախոսութեան՝ դաստիա-
րակի և յերեխաների մեջ ստեղծում են մոտիկութիւն, մտեր-
մութիւն: Հաճախ իբրեւ մանկապարտեզում պատմելու նյութ
անհրաժեշտաբար ուղտադործվում են պատմանիների համար գըր-
ված նյութերը, իհարկե, համապատասխան վերամշակումով:
Այդ գրվածքները հաճախ չափ արժեքավոր ու հետաքրքրական
են լինում նախադպրոցական հասակի յերեխաների համար, սա-
կայն միաժամանակ ավելի յերկար են լինում և այդ հասակի յե-
րեխաների համար անմատչելի տեղեր են պաշունակում, վորպի-
սիք պետք է մեծ զգուշութեամբ կրճատել կամ փոփոխել և այդ-
պիսով հարմարեցնել նախադպրոցականի պահանջներին:

Այսպիսով, պատմելու համար նյութերը չափազանց բաղմա-
ղան են ու հարուստ. նրանք, ուղտադործվելով, ընդարձակում

են յերեխաների մտահորիզոնը և բավարարում նրանց բազմապի-
սի պահանջները:

Վերջերս պատմողները միջև վեճեր են ծաղում պատմելու
մեջ դրամատիկացիայի սահմանների և պատմելու իլյուստրատիվ
մեթոդների մասին: Առաջին հայացքից թվում է, թե այդ վեճե-
րը վերաբերում են պատմելու տեխնիկային ու մեթոդիկային,
ապակյան, իրապես նրանք չոչնչով են պատմելու բուն էությունը
և դրամատիկացիայից ու արվեստի այլ տեսակներից, նրա
ունեցած տարբերութանը վերաբերող հարցերը: Այդ վեճերի
նկատմամբ ճիշտ կողմնորոշում ստանալու համար պետք է հաշ-
վի առնել յերկու մոմենտ՝ 1) պատմելու, իբրև արվեստի տեսա-
ձին տեսակի, առանձնահատկությունը և 2) ըմբռնման տարիքա-
յին առանձնահատկությունները:

✚ Պատմելու առանձնահատկությունը հարցը վորոշելիս մենք
չհազարդույա՞ծ ենք, վոր մի կողմից չափազանց չնեղացնենք
պատմելու արվեստի սահմանները, հաշվի առնենք նրա կիրառ-
ման լայն հնարավորությունները, նրա բաղժատեսակությունը,
մյուս կողմից՝ հասկանանք պատմելու առանձնահատկությունը,
վորպեսզի թե՛ դործնական, թե՛ տեսական բնույթի պահանջ-
ներ մշակելու համար անհրաժեշտ դիրքավորում ունենանք:
Մեր կարծիքով չափազանց վնասակար են այն վորձերը, վորոնց
նպատակն է վերացնել պատմելու առանձնահատկությունը,
պատմելը միաձուլել արվեստի մյուս տեսակների հետ կամ թե
այն դարձնել սոսկ ոժանդակ մեթոդ և ոգտադործել միայն նը-
կարներ, մակետներ, ներկայացումներ, կինոնկարներ ցույց տա-
լիս և այլն:

Պատմելն արվեստի ինքնուրույն և կարևոր տեսակներից մե-
կըն է: Պատմելը պետք է ունենա իր մեթոդները, իր տեխնիկան
և պետք է պահպանի այդպիսիք և՛ այն դեպքերում, յերբ պատմե-
լը հանդես է գալիս առանձին, իբրև արվեստի ինքնուրույն մի
տեսակ, և՛ այն ժամանակ, յերբ նա միանում է (սակայն չի
միաձուլվում) արվեստի մյուս տեսակների հետ:

Պատմելու մեջ ավելորդ դրամատիկացիա մտցնելու դեմ
յեղած բողոքը միանգամայն սրինական է, վորովհետև հակառակ
դեպքում պատմելը կորցնում է իր դեմքը և վեր է ածվում
դրամատիկական արվեստի: Վերջինս ոգտադործում է ղեղար-
վեստական յերկերի վորոշ տեսակը (դրամատիկականը), և նրա

ստրտահայտման մեթոդը յուրահատուկ է: Դրամատիկական ար-
վեստը ցուցադրում է և վոչ թե պատմում: Դրամատիկական ար-
վեստի հիմքում դրված է դրաման մոմենտը, իսկ պատմելու
հիմքում՝ ուկնդրումը: Դրամատիկական արվեստում յուրաքանչ-
յուր դերասան միայն մեկ, իր դերն է խաղում. ըստ վորում՝
նրան ոժանդակում է նկարիչ—դեկորատորը՝ պատկերելով շրջա-
դրությունը, նրան ոգնում է դերասանների ամբողջ կոլեկտիվը՝
պիեսում խաղալով զանազան դերեր, նրան ոգնում է ռեժիսյո-
րը, վորը կառուցում է ամբողջ բեմադրությունը, բեմական ար-
վեստի բոլոր տարրերը կապում է միմյանց հետ և ստեղծում մի
միասնական ամբողջություն: Նման ոգնությունից դուրկ է պա-
մոզը: Նա մեկմեկալ աշխատում է բոլորի փոխարեն՝ և՛ ռեժի-
սյորի, և՛ նկարիչ—դեկորատորի, և՛ բոլոր դերասանների (բոլոր
գործող անձերի), իսկ յերբեմն՝ նաև հեղինակի փոխարեն: Սրա-
նով էլ վորոշվում է պատմողի վարքադեքը, նրա դիրքը վորպես
հիմնականում մի բան պատմող, վորը վաչինչ չի ցուցադրում,
բայց ամեն բան պատմում է և, պատմելով աղղում է լսողներին
յերևակայություն վրա, ստիպում է նրանց իրենց յերևակայու-
թյան ուժով վերարտադրել պատմվածքի մեջ յեղած դեմքերը,
պատկերներն ու անցքերը և մի տեսակ տեսնել այդ ամենը:
Պատմվածքի «տեսանելիությունը» լավ պատմելու հիմնական
հատկություններից մեկն է: Ունկնդիրների աչքերի առջև կար-
ծես կինոժապավեն է անցնում:

Ի՞նչ է տեղի ունենում, յերբ պատմողը վորձում է հանդես
գալ վորպես պատմվածքի հերոսի դերակատար, խաղալ հերոսի
դերը: Անմիջապես արտահայտվում է դրություն կեղծությունն
ու անբնականությունը՝ հանկարծ հերոսը հանդես է գալիս կեն-
դանի մարդու կերպարանքով, յերեխաների յերևակայու-
թյան կտրվում է, նրանց ուշադրության կենտրոնը փոխադրվում
է դեպի տեսողական մոմենտը: Սակայն ցավալին այն է, վոր
պատմողը դործող հերոսի դերում յերկար մնալ չի կարող, վո-
րովհետև նա պետք է տա և՛ ղեկորացիան, և՛ խոսի դործողու-
թյան մասին: Պատմելն ունի իր գրական ձևը, իր ժանրը: Պատ-
մողը խաղալով հերոսի դերը, պետք է նույն ձևով տա նաև
պատմվածքի մյուս դործող անձերին. սա Փիդիկապես անհնար է՝
մի մարդ չի կարող միաժամանակ մի շարք դերեր խաղալ: Ար-
դյունքը լինում է այն, վոր ստացվում է կցկոտը, հակադեղար-

վեստական կիսաներկայացում—կիսապատմում: Կորչում է նյութ-
թի ամբողջականությունը, դեղարվեստականությունը: Ահա թե
ինչու պատմելը չի կարելի դարձնել ներկայացում, խաղ և պատ-
մելիս ուղտազործել թատերական մեթոդները: Ամբողջական գե-
ղարվեստական պատմություն տալու, գործող անձերին դործողու-
թյան մեջ պատկերելու համար պատմադր պետք է իր հերթանե-
րից բավական հեռու գտնվի, պետք է վորսչ հեռավորություն
վրա տեսնի ու ընդգրկի նրանց՝ իր տեսադաշտում ունենալով
պատմվածքի վողջ հեռանկարը: Պատմողը պետք է պատմի, իր
նյութը տալով դունեղ, արտահայտիչ, վորպես հուզված ակա-
նատես, առանց ճգնելու իր հույզերը լողողների վղին փաթաթել
և, միաժամանակ, առանց ծածկելու իր վերաբերմունքը դեպի
հերոսներն ու անցքերը:

Ահա պատմելու արվեստը, նրա հարաբերությունը դեպի դը-
րամատիկական արվեստը, դիտողական մոմենտները: Ինչպե՞ս
կարելի չե պատմելը դարձնել արտահայտիչ: Արդյոք ամեն տե-
սակի դրամատիզացիա փոխադրվում է դերասանական խաղի:
Իհարկե՞ վոչ: Արտահայտչությունը, հուզականությունը լավ
պատմելու*) անբաժանելի հատկանիշներ են, սակայն այդ ար-
տահայտչությունը պայմանական է՝ պատմողի ձայնի յեղեմեջ-
ները, թեթև շարժումները, ժեստերը, միմիկան— այս բոլորը
պետք է լսողի յերեակայություն մեջ ստեղծեն կենդանի պատ-
կերներ:

Որինակ, պատմելով «Յերեք արջուկներ» հեքիաթը, չպետք
է տալ արջերի շարժումները, նրանց մոնչոցը լրիվ ձայնով. բա-
վական է տալ միայն նրանց ձայների տարբերությունը համե-
մատական չափով, մանավանդ վոր հեքիաթը ինքն ել է թեւադ-
րում այդ պայմանականությունը, «Յեւ մոնչաց նա (հայր արջը)
բարձր ձայնով. «Այս ո՞վ է կերել իմ ամանից...» և այլն,
«Յեւ մոնչաց նա (մայր արջը) վոչ շատ բարձր. «Այս ո՞վ է
կերել իմ ամանից...» և այլն: Այս մեկնարանությունները
պատմողին ազատում են խաղալու պարտականությունից և
թույլ են տալիս ձայնի յեղեմեջներից ուղտվել վոչ մեծ չափով:

Պատմողի տոնն ու ձայնի յեղեմեջները միշտ պարունակում
են իրենց մեջ յերկու մոմենտ՝ դրանցից մեկը արտահայտում է

*) Տես «Պատմելու տեխնիկան» գլուխը:

պատմողի վերաբերմունքը դեպի հերոսը, նրա տեսակետը դեպի
տեղի ունեցող իրադարձությունները, մյուսը՝ հերոսի նկարա-
գրությունն է: Այդ պատճառով պատմողը չի կարող տալ բոլոր
գործող անձերի լրիվ ու ամբողջական պատկերը:

Հաղորդման պայմանականությունը կարող է լինել հոգե-
բանորեն պարզ և բարդ: Բարդությունն առիժանը պայմանավոր-
վում է ե՛կ նյութով (որինակ, Ժողովրդական հեքիաթները պա-
հանջում են հաղորդման պարզ պայմանականությունը), ե՛կ ա-
ռելիատրիայով, ե՛կ պատմողի անհատականությունը:

Մանկապարտեզում նույնի հաղորդման պայմանականությունը
աստիճանը կախված է յերեխաների տարիքից ու պատմվածքի
բնույթից: Այս կապակցությամբ կարելի է միայն ընդգծել,
վոր պատմողը պետք է չկորցնի չափի զիտակցությունը, վո-
րովհետեւ ավելորդ պայմանականությունը կարող է խանդարել
պատմվածքի ըմբռնմանը:

Մանկավարժ-պատմողները յերբեմն մանկական մեծ առելի-
տորիայի առաջ հանդես են դալիս բեմից: Նման գեղեցիկում
նրանք պետք է իրենց պատմելուն արտաքին ավելի արտահայտ-
չություն տան, ավելի դրամատիկ դարձնեն, ձայնական միջոց-
ներն ավելի մեծ չափով ուղտադործեն, սակայն այդ քանակական
աճը (տոնի, ձայնի յեղեմեջների, ժեստի) չպետք է փոխի պատ-
մելու ընդհանուր բնույթը, չպետք է վերածվի խաղի, ներկա-
յացման:

Ահա թե վորն է պատմելու եյությունը, նրա առանձնահատ-
կությունը. ահա թե ինչպես պետք է հասկանալ դրամատիզմի
մոմենտները պատմելու մեջ:

Յերկրորդ և վոչ պակաս սուր վեճերի հարցը—դա պատմե-
լու ընթացքում բաղմալիտի իլյուստրատիվ մեթոդների ուղտա-
դործման խնդիրն է: Այս հարցը լուծելիս չպետք է մոռանանք
վոչ միայն պատմելու եյությունը, այլև այն յերեխաների աա-
րիքը, վորոնց համար ուղտադործվում են իլյուստրատիվ պատ-
մելու զանազան ձևերը (նկարներ, թղթե թատրոն, յերեխանե-
րի իրենց խաղը (ինսցենիրովկան) և այլն):

Վերսչ մանկավարժներ առաջարկում են ամեն հասակի յե-
րեխաների համար պատմելն անցկացնել զանազան իլյուստրացի-
աներով, ըստ վորում, վորեն վերապահում չեն կատարում նաե
յերգի բնույթի նկատմամբ: Մենք գիտենք, վոր ալոսկոսը, մո-

դական լապտերը, ստվերային ու թղթե թատրոնները, վոր շատ հետաքրքրական դրամուսնք են յերեսաների համար, իսկապես ընթացակցվում են զրույցով: Վոչ վորք չի բողբի՝ նկարը (անշարժ կամ շարժուն) ցուցադրելու ժամանակ պատմելն իբրեւ ոժանդակ միջոց ոգտադործելու գեմ: Պատմելը կնդաստի նկարն ալելի լավ հասկանալուն: Պատմելու նման ոժանդակ ոգտադործումը հարկավոր է բոլոր հասակների համար: Սակայն չի կարելի պատմելը զրկել իր ինքնուրույն մեծ նշանակութունից, յերբ ուշադրության կենտրոնում է վոչ թե նկարը, թատրոնը, այլ ինքը պատմվածքը, յերբ հարկավոր չեն իլյուստրատիվ նյութերը: Իսկական լիարժեք պատմվածքը՝ վորը չի ցրում լսողին դիտելու նպատակով ցուցադրված վորեւ որչեկտով, հանդիսանում է պատմելու հիմնական ձևը:

Ի՞նչ չափով և վոր հասակի յերեսաների համար նպատակահարմար է պատմելուն միացնել իլյուստրացիան:

Կրտսեր հասակի (2-3 տարեկան) յերեսայի մտածողության հիմքը հանդիսանում է անմիջական տպավորությունը. այդ հասակում յերեսան մտածում է նրա մասին, ինչ իր աչքի առաջն է, նա քիչ է հիշում բացակայող առարկաները: Այդ պատճառով 2-3 տարեկան յերեսաներին վորեւ բան պատմելիս պետք է ոգտադործել դիտողական նյութերը (նկարներով պատմելը, տեղյակ զրքի մասին պատմելը և այլն): Մոտորա-շոշափողական տեսկցիաներ, խաղի տարրեր պարունակող պատմվածքներն ու բախանում են փոքրիկներին, իսկ կատակ պարունակողները՝ զբաղեցնում են նրանց և դուր գալիս: Խաղի բնույթ ունեցող վոտանավորները, յերգերը (ինչպես՝ «Աքաղաղ, աքաղաղ, վոսհէ կատարիդ մատաղ...») յերեսաներին հաճույք են պատճառում, նրանով, վոր պատմողը լսողի անունը մտցնում է պատմվածքի մեջ («Արմիկին արթնացրիր»): Պատմվածքը խաղի միջոցով այս կերպ մոտեցնելը յերեսային (վորը գեռես գիֆերենցիալ ըմբռնություն չունի) հարկավոր է. սա ոգնում է յերեսային, վոր հետադայում նա անցնի խաղի տարրեր և նկար չպարունակող պատմություններ լսելուն:

Հայտնի չէ վոր փոքրիկներն իրենց մոտ ծանոթ առարկաների մասին (որ. կառվի, շնիկի) պատմվածքները լսում են և առանց իլյուստրացիայի: Սա վկայում է յերեսայի առաջադիմության մասին, այն մասին, վոր յերեսան անցնում է հիշո-

ղությամբ մտածելուն, վոր նրա յերեսակայությունն աշխատում է, վոր նա կարող է վորոչ վերացում կատարել ուղղակի, կոնկրետ իրականությունից: Յերեսայի զարգացման այս նոր ևտապը, նոր ընդունակությունը պետք է ամեն կերպ ամրապնդել: Իսկ յեթե փոքրիկներին մենք շարունակ իլյուստրատիվ նյութերով պատմություններ տանք, դրանով կգանդաղեցնենք նրանց մտածողության զարգացումը: Նախադպրոցական կրտսեր հասակի յերեսաներին իլյուստրացիայով պատմվածք տալով, միաժամանակ պետք է քննադատական վերաբերմունք ունենալ դեպի պատմողի իլյուստրատիվ մեթոդները: Վո՛չ ամեն մեթոդ է լավ: Այսպես, մանկավարժորեն սխալ պիտի համարել Բրաուն Գերբոյի հանձնարարությունը, ըստ վորի, պատմելուն զուգընթաց, փոքրերին առաջարկվում է ներկայացնել պատմվածքի բովանդակությունը, այլ կերպ ասած, յերեսաների ուշադրությունը բաժանվում է յերկուսի՝ լսելու և դործելու, մի խնդիր, վորը վեր է յերեսաների ուժերից: Այս գեպքում յերեսաները մանկավարժի թելադրանքով կգործեն իբրեւ խաղատիկնիկներ՝ մոռանալով, թե ով, յերբ և ինչ պետք է կատարի, կամ թե՛ տարվելով դործողությամբ, կգաղարեն ունկնդրել պատմողին: Պարզ է, վոր այս մեթոդը հանձնարարել չի կարելի:

Առավել ևս կասկածելի չէ, թե վորքան նպատակահարմար է ալելի մեծահասակ յերեսաների համար պատմելիս ոգտադործել իլյուստրացիան: Վախ է առաջանում, թե պատմելու պրոցեսում ցուցադրումն արդյոք չի՞ խախտում պատկերացման ամբողջականությունը, չի՞ խանգարում բառապատկերին, վորն ունի իր առանձին հնչականությունը, իր ութմը: Ի՞նչ է մնում «Բոքոնիկ» հրաչալի յերաժշտական հեքիաթից, յերբ այն իլյուստրացիայի յե յեթարկվում կտրտած ու լարի վրա շարած պատկերների միջոցով: Ինչո՞ւ յե այդ արվում: Գլորվող բոքոնիկի պատկերին մի՞թե կարող է համապատասխանել փոքր արկղի վրա կատարվող դործողությունը՝ ինքնաշեն մեխանիզմի և կենդանիների կոնտուրային կերպարանքների միջոցով: Յե՛վ առհասարակ ինչո՞ւ նվազեցնել ունկնդրելու կուլտուրան, ունկնդրում, վորի ժամանակ ամենատարժեքավոր պատկերը յերեսակայությամբ տեսնելու կարողությունն է: Նկարի, մակետի և այլ որչեկտներ զուգընթաց, ցուցադրումը մանկան մտածողությունը զրկում

և այդ հնարավորութիւնից: Վերջապէս կասկած և առաջացնում նաեւ հանձնարարւող մեթոդների գեղարվեստական վորակի խընդիրը: Այն ժամանակ, յերբ մենք պայքար ենք մղում հանուն իսկական գեղարվեստական կուլտուրայի մանկապարտեզում, հանուն արվեստի մեծ վարպետների դործերի, Բրաուն Գերբոն առաջարկում և պատրաստել ինքնաշեն մակեաներ, թղթե թատրոններ՝ լարի վրա շարած Ֆիգուրներով, բամբակե ճուտեր, ինքնաշեն դրքեր և այլն: Մի՞թէ՝ դեռեւս պարզ չեւ, վոր չի կարելի շարքային դաստիարակին, վորը բոլորովին դուրի և ձեռարվեստի ունակութիւնները, հանձնարարել յերեսաների համար պատրաստել մակեաներ, թատրոններ, դրքեր և այլն: Յերեսաների դիտման համար անհրաժեշտ արտադրանքի գեղարվեստական վորակի նկատմամբ յեղած պահանջների նման իջեցումն անթույլատրելի յեւ, հատկապէս այժմ, յերբ այդ ուղղութիւնով վորոշ նվաճում արդեն կատարված և և մանկապարտեզի եւ թատիկական դեմքը բավական բարելավվել և:

Մեր կարծիքով նշված մեթոդների հիմնական թերութիւնները բացատրվում են հեղինակի արմատական սխալով, այն և՛ պատմելու, իբրեւ ինքնուրույն, իր ներդրածման առանձնահատուկ միջոցներն ունեցող արվեստի՝ թերադնահատմամբ: Այդ թերադնահատման հետեանքը լինում և այն, վոր արվեստի աարբեր տեսակները չփոթվում են և մեկը մյուսով փոխարինվում, փոխանակ նրանց միջև ճիշտ փոխադրեցութիւն ստեղծելու: Միայն պատմելու առանձնահատկութիւն ճիշտ ըմբռնումն ու դնահատումը կարող են ազատել մեզ վերոհիշյալ սխալներից:

Միանգամայն հնարավոր համարելով պատմելու ոգրադործումը վորպէս ոժանդակ միջոց ալոսկոպի, ստիւերային ու թղթե թատրոնների, մոզական լապտերի հետ և այլն, միաժամանակ պետք և ընդգծենք, վոր նման դեպքերում դիտւորը պատմելը չեւ, այլ ցուցադրական կողմը, դիտողական նյութը: Նման դեպքերում յերեսաները հիմնականում դիտում են. պատմումը տըրվում և դուրնթացարար և յերկրորդական դեր և կատարում:

Ալոսկոպի, մոզական լապտերի հետ պատմելը, ձգտելով պահպանել գեղարվեստական արտահայտչութիւնը, պետք և վորոշակի, պարզ ու հասարակ ձևով ընթացակցի նկարին: Ըստ վորում, հաղորդման տոնի արտահայտչութիւնն ու լեզվի գեղարվեստականութիւնը պետք և պահպանվեն:

Յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում պետք և մտածել, թե՞ գրական-գեղարվեստական այս կամ այն յերկն ինչպէս ավելի նպատակահարմար և տալ յերեսաներին՝ պատմելու, թե՞ ցուցադրման յեղանակով: Յեթե պատմելու, այդ դեպքում հաղիվ թե՞ իլյուստրացիայի կարիք դրացվի: Իսկ յեթե յերկը բեմական և կամ ցուցադրման համար նյութ և բովանդակում և, ընդհակառակը, պատմելու համար հարմար չեւ, վորովհետեւ դույներով, պատկերներով աղքատ և, այդ դեպքում ավելի լավ և ալոսկոպի, մոզական լապտերի միջոցով ցուցադրել, յեթե նկարները լավ են, գեղարվեստական: Խոսքն այս դեպքում յերկրորդական տեղ կըրավի: Սրա կողքին մենք չպետք և թույլ տանք, վոր յերաժշտական, լեզվական տեսակետից ութմիկ յերկերի, որինակ հեքիաթների, պատմելուն դուգակցվի հակադեղարվեստական ինքնադործ թղթե թատրոնի ցուցադրումը: Պետք և հեքիաթը ցուցադրել թղթե թատրոնում, սակայն այդ արդեն չի լինի պատմում, այլ կլինի ներկայացում: Պրակտիկ աշխատողներին առհասարակ պետք և նախադուշացնել ցուցադրական միջոցների չարաչահումից՝ գեղարվեստական խոսքի հաղորդման ժամանակ (վոչ միայն պատմելու, այլեւ կարդալու): Դիտելը միշտ ավելի հեշտ և, քան ուկնդրելը: Յուցադրման ժամանակ յերեսաները կլոեն, դոհ կլինեն, սակայն դրանից դեռ չի հետեւում վոր յերեսաները գրական-գեղարվեստական յերկից ստացան այն առավելագոյնը, ինչ վոր պետք և: Այս հարցը պետք և վորոշեն վոչ թե յերեսաները, այլ դաստիարակները:

Պատմելու հատուկ և նոր մեթոդ և ռադիոպատմումը: Պատմելու այս տիպի հիւկայական նշանակութիւնը նախ և առաջ կայանում և նրանում, վոր նա դործ ունի մասսայական, բաղամիլիոն աուդիտորիայի հետ: Դեռեւս չի ուսումնասիրված ռադիոպատմումի առանձնահատկութիւնը (այդ պատճառով դեռ հաճախակի յերեւոյթ են անհաջող, «սլափան» կամ ձանձրալի ռադիոհաղորդումները), սակայն հենց այժմ ել կարելի յեւ ասել, վոր ռադիոհաղորդման պրոցեսում պատմողի կենդանի դեմքի բացակայութիւնը և յերեսաների ռեակցիաների հաշվառման անհնարինութիւնը պետք և փոխհատուցվին լսողական այլ միջոցներով: Պատմողին չտեսնելու պայմաններում ավելի հեշտ և 2-3 ձայնով պատմում կամ յերաժշտութիւն դուգակցութիւնը խոսքի և յերկի հերթափոխում լսել, քան մեկի անընդհատ յեր-

կար պատմումը: Անշուշտ, այս դեպքում ել ծրարելը պետք է
գեղարվեստական ամբողջութիւն ներկայացնի: Մյուս կողմից
լսողին պետք է ոգնել պատկերը «տեսանելի» դարձնելու ուղղա-
թյամբ: Այն, ինչ կարող է խանդարել լսելուն, յերբ տեսնում
էք պատմողին (դործող անձի պատկերի ցուցադրում, ուղղակի
դերակատարում և այլն) ուղիղպատմումի ժամանակ փառնա-
վոր չէ, վորովհետեւ լսողը միեւնոյն է չի տեսնում ցուցադրու-
մը, այլ միայն լսում է արտաստների խաղը: Հնչականութեան
տեսակետից վորքան հարուստ ու արտահայտիչ տրվին պատկեր-
ները, այնքան լավ կըմբռնվի պատմվածքը՝ լրացուցիչ աղմուկը,
ձայները, ձայնանմանեցումը, յերզը, յերաժշտութիւնը ուղի-
ղպատմութեան մեջ միանգամայն ընդունելի յեն և տեղին՝ նը-
րանք կնպաստեն պատմվածքի ավելի հստակ ըմբռնմանը: Սա-
կայն դադլոյով ել պատմելու տարբեր ձեւեր դոյութիւն ունեն:
Ռադիոյով ժողովրդական հեքիաթի պարզ հաղորդումը լսվում է
մեծ հետաքրքրութեամբ, չնորհիւ այն բանի, վոր ժողովրդական
հեքիաթը ղինամիկ է, բովանդակալի, լեզուն՝ լակոնական, յե-
րաժշտական ու պատկերավոր: Այլ տիպի պատմվածքները, վո-
րոնց նյութը լեզվական տեսակետից պակաս պատկերավոր է և
բովանդակութեան տեսակետից պակաս դրամիչ, պահանջում են
արտահայտման լրացուցիչ միջոցներ՝ յերզի, յերաժշտութեան
դուրակցութիւն, հերթափոխում և այլն:

Գործի հաջողութեան համար կարևոր է պարզել մի շարք
մեթոդական հարցեր, վորոնք պատմելու համար պայմաններ են
ստեղծում, վորոնք ոժանդակում են պատմելուն: Հետեւյալ
գլխում («Պատմելու մեթոդիկան») այդ հարցերը լուստարանվում
են դործնական մեծ փորձի հիման վրա: Պրակտիկ աշխատողնե-
րը հատուկ ուշադրութիւն պետք է դարձնեն նաեւ պատմելու
տեխնիկայի հարցերին, այսինքն պատմվածքի մշակմանն ու նա-
խապատրաստմանը: Պատմվածքն արտահայտիչ տալու արվեստի
վրա դործադրած աշխատանքը կապահովի յերեխաների գեղար-
վեստական վառ ապրումները: Այնպիսի մոմենտներ, ինչպիսին
այս կամ այն պատմվածքի բովանդակութիւնը հաղորդելու
ինդրում ճիշտ տոնն է, կենդանի, արտահայտիչ ինտոնացիան,
ճիշտ շեշտադրումը, ռիթմականութիւնը և այլն, վճռական նը-
շանակութիւն ունեն պատմելու արվեստում: Այս հարցերի մա-

սին հիմնական ցուցումներ տրված են 3-րդ գլխում («պատմելու
տեխնիկան»):

Մեզ թվում է վերին աստիճանի նպատակահարմար հետեյալ
միջոցառումը՝ տեղերում նախադարձական մանկավարժական
կարիւնետներին կից կազմակերպել պատմողների խմբակներ, վո-
րոնցում ընդգրկված յուրաքանչյուր դաստիարակ պատմելու
տեխնիկայի ուղղութեամբ փորձ ձեռք կըբերի և ընկերներից վո-
րոջ բան կսովորի: Խմբակում դաստիարակը մեթոդական դանա-
դան հարցերի պատասխան և ռեպերտուարի ընտրութեան ուղ-
ղութեամբ ոգնութիւն կարող է ստանալ: Պատմելու ուղղու-
թեամբ դաստիարակի աշխատանքը բարենպաստ աղղեցութիւն
կունենա նրա լեզվի վրա ընդհանրապես:

Յերեխաների համար հիմնական պատմողը իրենց խմբի դաս-
տիարակը պիտի լինի, սակայն յերեխաներին (առանձնապես մե-
ծերին) պետք է հնարավորութիւն տալ և ուրիշ պատմողների
լսելու: Անհրաժեշտ է պարբերաբար հրավիրել ավելի վորակյալ
պատմող-մանկավարժի, վորն ավելի գեղարվեստորեն կպատմի,
քան խմբի շարքային դաստիարակը: Վո՞րտեղից պետք է
դտնել այդպիսի պատմողներ: Նրանց պետք է աճեցնել:
Քաղաքային կամ շրջանային ամեն մի մանկապարտեղի, դպրոցի
դրադարանի կոնկրտիւմում կան հաջող պատմողներ. պետք է նը-
րանց միավորել մի կենտրոնական խմբակում, հնարավորութիւն
տալ վարժակելու, ռեպերտուար մշակելու և սպասարկելու ման-
կապարտեղներին, դպրոցներին, դրադարաններին:

Մեզ թվում է, վոր հատկապես այժմ, յերբ այնքան սուր
կերպով է դրվում մանկան ուրախութեան հարցը, յերեխաների
կյանքում լայն կերպով պետք է դործադրել պատմելու պրակտի-
կան: Հողատարութիւնը դեպի յերեխաները ներկայումս իսկա-
պես նոր ձեւով պետք է վողեորի յուրաքանչյուր դաստիարա-
կի: Անհրաժեշտ է յերեխաների հարուստ, բովանդակալի, ու-
րախ կյանքի համար ստեղծել բոլոր պայմանները: Գեղարվես-
տական պատմումն այս խնդրում քիչ ղէր չունի կատարելու:

II ՊԱՏՄԵԼՈՒ ՄԵԹՈԴԻԿԱՆ

Գեղարվեստական պատմութիւնը դաստիարակչական ազդեցութիւնը մեծ չափով կախված է վոչ միայն պատմելու նյութից ու տեխնիկայից, այլև նրանից, թե ինչ չափով մեթոդապէս ճիշտ է կազմակերպւում պատմելու աշխատանքը:

Հաճախ գեղարվեստական լավ պատմվածքը, անգամ լավ կատարման դեպքում, կորցնում է իր արժեքն այն պատճառով, վոր պատմելու համար չեն ստեղծված համապատասխան պայմաններ, հազվի չեն առնված յերեսաների տարիքային առանձնահատկութիւնները, պատմելու համար անհաջող ժամանակ է ընտրված և այլն:

Այսպիսով, պատմելը, ինչպէս և ամեն մի մանկավարժական պրոցես, պետք է մեթոդապէս մշակվի: Այս կապակցութեամբ առաջ են դալիս մի շարք հարցեր՝ պատմելու ժամանակը, տեղը, շրջապատը նախապատրաստումը, մանկական կոլեկտիվի կազմակերպումը, պատմելու տեղութիւնը և այլն:

Պատմութիւնը ճիշտ տալու համար դաստիարակը նախ պետք է ճանաչի իր աուդիտորիան՝ նրա հետաքրքրութիւնները, տարիքային հնարավորութիւնները և, այդ հնարավորութիւններին համապատասխան, ընտրի պատմելու նյութը:

Պատմելու համար անհրաժեշտ օրջադրութիւնը

Պատմելը պահանջում է այնպիսի շրջապատութիւն, վոր կենտրոնանալու հնարավորութիւն լինի: Վոչինչ չպետք է գրավի յերեսանի ուշադրութիւնը, վորը չափազանց անկայուն է մանկական նախադրոցականի մոտ: Պատմելու ժամանակ վոչ վոք չպետք է սենյակ մտնի, աղմկի: Մինչդեռ նախադրոցական հիմնարկներում դժբախտաբար քիչ չեն դեպքերը, յերբ դաստիարակի պատմելու ժամանակ ուրիշները շարունակ դուռը բաց ու

խուսի անելով, ներս ու դուրս են անում, աղմկում և այլն: Դրա հետեանքով պատմելու պրոցեսում յերեսաների մեջ ստեղծված տրամադրութիւնը խանգարւում է, նրանք սկսում են այս ու այն կողմ նայել, ավելի ցրված ուղնդրել: Այդ տեսակետից ավելի աչքի յեն ընկնում փոքրերը:

Պատմելու տեղը պետք է լինի հարմար, լսելու տրամադրող: Ամառն ավելի լավ է պատմելն անցկացնել բացօթյա՝ պատշգամբում, հրապարակում, անտառի բացատում, յերբ յերեսաները հարմար ու ազատ տեղավորվում են դաստիարակի շուրջը և հաճույքով լսում:

Յուրաքանչյուր յերեսա պետք է հարմար տեղ ունենա: Յեթե պատմվում է սենյակում կամ պատշգամբում, ավելի լավ է յերեսաներին կիսաշրջանաձև նստեցնել աթոռակների վրա 2-3 շարք: ավելի անհանդիստ յերեսաներին և այն յերեսաներին, վորոնց ուշադրութիւնը շուտ է գրավվում կողմնակի յերեսութներով, պետք է պատմողին ավելի մոտ նստեցնել, սակայն այդ պետք է կատարել այնպէս, վոր յերեսաներն իրենք չզղան: Դա հնարավորութիւն է տալիս դաստիարակին խանգարող յերեսայի ուշադրութիւնը հրավիրելու վորեւէ նշանով, կամ խոսքով՝ «Իսկ դու, Զորիկ, լսի՛ր, թե հետո ինչ է լինելու» և վոչ թե յերեսային «ձգելու» ձևով, ինչպէս այդ հաճախ կատարվում է՝ «Սո՛ւս, մի խանդարի, Զորիկ. չարութիւն մի՛ անի, թե չե՛ս չեմ պատմի» և այլն: Այսպիսի նկատողութիւնները միայն խախտում են պատմվածքի ամբողջականութիւնը, մյուս յերեսաներին խանգարում են կենտրոնանալու և թուլացնում են պատմվածքից ստանալիք տպավորութիւնը:

Նարգապահութիւն

Յեթե դաստիարակը պատմելու նյութի լավ ընտրութիւն կատարի և խնամքով նախապատրաստի այն, ապա յերեսաների հետաքրքրութիւնն ու ուշադրութիւնը դեպի պատմվածքը ապահոված կլինեն: Հաճախ դաստիարակը յերեսաներից պահանջում է, վոր նրանք իր պատմելու ժամանակ լիակատար անշարժութիւն և արտաքին անդորրութիւն պահպանեն: Դա ճիշտ պահանջ չէ: Վորոշ պատմվածքներ կառուցված են այնպէս, վոր յերեսաներին հնարավորութիւն են տալիս շարժումներ կա-

տարել, աղաղակել, վորոչ խոսքեր ասել, որինակ, Շաբաղի «Սանդուխթը», վորը լսելիս յերեսանները ե՛կ վրադնում դուրսում են, ե՛կ «ծուղրուղու» յեն կանչում. դրանով նրանք ախարի մասնակցում են պատմելուն:

Կամ Բիանկիի «Շերտասկյուռ» հեքիաթում կա այսպիսի պրիոմ՝ յերբ պատմողը հեղինակի անունից հարցնում է ունկընդիւններին. «Արդո՞ւր լսե՞լ եք դուք շերտասկյուռի մասին» կամ «Ի՞նչ եք կարծում, ո՞վ ում կխաբի»։ սովորաբար յերեսանները սիրով հայտնում են իրենց կարծիքը, թե ով ում կխաբի և անկեղծորեն պատասխանում են, վոր շերտասկյուռի մասին չեն լսել:

Հաճախ յերեսանները աշխույժ արձագանքում են պատմվածքին՝ ժպտում են, ծիծաղում, հարցեր տալիս, բացականչություններ անում և այլն: Սա շատ արժեքավոր է, վորպես նշան այն բանի, վոր յերեսաններն ապրում են պատմվածքով: Այս յերևույթները գնահատել իրրե կարգապահության խախտում, պահանջել, վոր յերեսաններն անմիջապես լռեն ու հանդիստ մնան՝ մեծ սխալ կլիներ:

Շատ կարևոր է, վոր պատմելու ժամանակ դաստիարակը տեսնի բոլոր յերեսաններին, յերեսաններն ե՛կ դաստիարակին: Սա խոշոր և չանակոթյուն ունի, վորովհետև պատմողը զգայուն կերպով պետք է հաշվի առնի աուղիտորիայի տրամադրությունը՝ կրճատի պատմությունը, յերբ նկատում է, վոր յերեսանները հոգնել են, մեղմացնի վորոչ աղբու տեղեր, յերբ նկատում է, վոր պատմությունը չափազանց ուժեղ տպավորություն է գործում և, ընդհակառակը, ձայնի յերկեղծների և այլ միջոցներով աշխույժացնի այն, յերբ նկատում է, վոր յերեսանները ձանձրանում են:

Պատմելու ժամանակը

Պետք է կարողանալ նաև պատմելու ժամանակի ընարություն կատարել: Վրմանք պատմելը յերեսանների համար հանդիս է ժամանաց համարելով, այն անց են կացնում այնպիսի ժամանակ, յերբ յերեսանները հոգնած են՝ զբոսանքից հետո, ճաշից առաջ, յերեսաններին կաղմակերպելու նպատակով, յերբ ճաշն ուշանում է և այլն: Պատմության ուղնդրության ժա-

մանակ գործում է յերեսանի յերևակայությունը, ուշադրությունը կենտրոնացած է՝ ապրումները պահանջում են ուժերի մեծ լարում: Այդ պատճառով բարդ բովանդակությամբ ֆարուլային պատմվածքները, վորոնք նոր են յերեսանների համար, պետք է տրվեն որվա առաջին կեսին և այդ ժամանակաշրջանում վորեւե այլ կաղմակերպված զրադմունք տեղի չպետք է ունենա: Այլ խնդիր է, յերբ կարճ ու թեթև վորեւե նյութ տրվում է յերեսանների ուշադրությունը կենտրոնացնելու և նրանց հանդիսապանելու նպատակով:

Պատմումն ոգացործելու զանազան ձևեր

Յերեսանների համար պատմողը, իբրև կանոն, պետք է լինի խմբի դաստիարակը: Առանձին դեպքերում կարող են հրավիրվել նաև ուրիշ պատմողներ: Սա բաղադրանքութուն է մրաջընում յերեսանների կյանքում և սովորեցնում է նրանց լսել տարբեր տիպի պատմողների (ամեն մեկը պատմելու իր ձևն ունի): Սակայն սա հնարավոր է միայն մեծ և միջակ խմբերի յերեսանների համար:

Բարձր խմբերում ավելի հետաքրքիր է, յերբ պատմվածքը տրվում է յերեսանների համար կաղմված համերգի հետ, իբրև նրա բաղադրանքի մասը՝ յերաժշտական հատված, յերգ և պատմում: Այս մասերի հաջորդականությունը կարող է տարբեր լինել, նայած նրանց բովանդակությանը: Համերգի նյութը միավորվում է ընդհանուր թեմայով: Կատարողները կարող են լինել կամ դաստիարակներ, յեթե նրանք տիրապետում են արվեստի նշված տեսակներին, կամ՝ հրավիրված մարդիկ: Նման փորձ կատարվել է Մոսկվայի մանկապարտեզներում: Նյութն ընտրված էր Լենինի մասին՝ հատված Շոպենի սգերթից, յերգ Լենինի մասին (խոսք Սպենդիարովայի, յերաժշտություն Կրասնովի) և Իվենսենի «Փոքրիկներին Լենինի մասին» պատմվածքը, վորոչ կրճատումներով: Դաստիարակներից մեկը համերգի տարբեր մասերը կապում էր կարճ ներածական խոսքերով:

Աշխատանքի նման ձևերը պրակտիկայում հաջողվել են:

Պատմում պարունակող այսպիսի համերգների մասին յերեսանների արտահայտած կարծիքները խոսում են նրանց ստացած խորը տպավորության մասին՝ «ընկեր Նինան յերգեց, թե Լենինն

ինչպես եր սիրում յերեսաներին» կամ, հաղորդելով Լենինի մասին պատմվածքը, յերեսաները նկատում եյին. «Լենինն ա- սել ե՝ յեկեք մենք փոքրիկներին կերակրենք, իսկ մենք քիչ հաց ուտենք»:

Պատմությունը լսելով, յերեսաները պարզ պատկերացրե- են, թե ինչի՞ մասին ե խոսվում: Այն մասում, վորտեղ նկարա- գրվում ե, թե ինչպես Լենինի թաղման մոմենտին ամեն ինչ կանգ ե առնում՝ ե՛ տրամվայները, ե՛ ավտոմոբիլները, մի յե- րեսա համառորեն ավելացնում ե. «բոլոր տակսիններն ել եյին կանգ առել»:

Գեղարվեստորեն կատարած պատմվածքները, հեքիաթները հիանալի նյութ են գեղարվեստական յերեկոների համար: Նման գեպքերում լավ կլինի հրավիրել մասնագետ—պատմող, վորն ա- վելի լավ կկատարի. բացի դրանից, անծանոթ մարդու ներկա- յությունն ստեղծում ե արտակարգ դրություն, վորը միշտ բա- վականություն ե պատճառում յերեսաներին:

Ինչպե՞ս անցկացնել պատմելը արքեր արքի՞ խմբերում

Բոլոր յերեսաները սիրում են, յերբ պատմում են նրանց, ե ամեն—մեկն առանձին կարողանում ե լսել: Սակայն ամբողջ կոլեկտիվով լսելն այնքան ել հեշտ չե: Այդ պատճառով փոքրե- րի խմբում ($3-31/2$ տարեկանների) աստիճանաբար պետք ե անց- նել ամբողջ խմբի համար միատեղ պատմելուն: Առաջին յեր- կու ամսում դաստիարակն ողտադործում ե աշխատանքի այս- պիսի պրիում՝ մեկ—յերկու յերեսայի հետ նկարներ ե դիտում ե այդ նկարների մասին զրույց անցկացնում նրանց հետ: Այնու- հետե, ոգտվելով հարմար առիթից, յերեսաների փոքրիկ խմ- բակի հետ 2-3 րոպե տևողությամբ պատմություն ե անցկաց- նում: Յերեսաների պահանջով նույնը յերկրորդ անգամ պատմե- լիս ավելի շատ յերեսաների յե մասնակից դարձնում ե այսպես աստիճանաբար ներգրավում ե ամբողջ խմբին: Միջակ ե մեծ խմբերի յերեսաները կարող են ունկնդրել ամբողջ կոլեկտիվով: Պատմումը սարիքային յուրաքանչյուր խմբի համար առանձին պետք ե անցկացնել: Այդ առանձնապես նկատի պետք ե ունենալ միակոմպլեկտ մանկապարտեզներում, վորտեղ հավաքված են բո-

լոր հասակի յերեսաները: Այստեղ անհրաժեշտ ե յերեսաներին բաժանել դոնե յերկու մասի: Պատմումն անցկացնելով մեծերի հետ, փոքրերին կարելի յե վորեւ հանդիստ դրադմունք տալ՝ ինչպես սեղանի կառուցողական նյութերով դրադմունքն ե: Կամ, ընդհակառակը, փոքրերին պատմելիս՝ մեծերին տալ ա- դատ նկարչություն: Այս ձևով աշխատանքը սխտեմատիկ տա- նելու դեպքում յերեսաները, ինչպես փորձը ցույց ե տալիս, չուտով ընտելանում են, ե այն ժամանակ, յերբ յերեսաների մի մասը լսում ե դաստիարակի պատմածը, մյուսը հանդիստ աշխատում ե սեղանի շուրջը:

Յերեսաների նման կազմակերպումն անհրաժեշտ ե, վորով- հետե անհնար ե այնպիսի նյութ ընտրել, վոր բավարարի բոլո- րին, համասարապես հետաքրքրի թե՛ մեծերին, թե՛ փոքրե- րին. ընդհանուր նյութերը վոմանց (մեծերին) ձանձրույթ կը- պատճառեն, մյուսների (փոքրերի) համար դժվար ու անհասկա- նալի կլինեն:

Վոր՞ա՞ն հաճախ պե՞տ ե պատմել

Դա կախված ե նրանից, թե վորքան հաճախ են տրվում խոսքի մյուս տեսակները, կարգավ, զրույցը ե այն փհարկե, ճիշտ չի լինի նույն ուր ե՛ կարդալ, ե՛ պատմում տալ: Գործի ճիշտ դրվածքի դեպքում միջակ ե բարձր խմբերում պատմելը պետք ե տեղի ունենա հնդուրյակում 1-2 անգամ: Նոր պատմվածքների քանակը կախված ե յերեսաների հասակից ու նյութերի բար- դությունից:

Փոքրերին չպետք ե հաճախակի նոր նյութեր տալ. մեծերն ավելի բազմադանություն են պահանջում: Յերեսաները սիրում են միևնույն պատմվածքը մի քանի անգամ լսել:

Պատմվածքի կրկնումը

Պատմվածքի կրկնակի ունկնդրումը յերեսաներին ողնում ե ավելի լավ յուրացնել այն: Բացի այդ, յերեսաների համար հա- ճելի յե կրկին վերապրել առաջին ընթերցման ժամանակ ունե- ցած արամադրությունները. պետք ե նրանց տալ այդ հնարավո- րությունը: Սակայն պատմվածքը կրկնելիս այն պետք ե հա- դորդել նույն արտահայտություններով: Յերեսաները հիասթափ-

վում են, յերբ պատմվածքը յերկրորդ անգամ այլ կերպ է հաղորդվում: «Իսկ անցած անգամ այդպես չատացիք», — նկատում են նրանք:

Դաստիարակները հաճախ կանգնում են հետեյալ հարցի առաջ՝ կարելի չե արդյոք նույն ժամին միևնույն նյութը յերկրորդ անգամ պատմել: Սովորաբար նվազ փորձառու դաստիարակի համար դժվար է նույն պատմվածքը կրկին միևնույն վոգեփորությամբ. սովորաբար է՛լ յերեխաների, է՛լ պատմողի տրամադրությունն իջնում է, այդ պատճառով ավելի լավ է յերկրորդ անգամ պատմելը մի այլ անգամ կատարել:

Սակայն յեթե պատմողը համոզված է, վոր պատմվածքը կրկինու գեպքում նույն վորակը կտա, պետք է ընդառաջի յերեխաների ցանկությանը և կրկին պատմի: Փոքրերի մոտ կարճ ու պարզ պատմվածքների կրկինը նույնիսկ անհրաժեշտ է, վորովհետև մեկ անգամ պատմածը յերեխաները չեն կարողանում յուրացնել և պահանջում են կրկին:

Յերկար պատմվածքներ

Մեծ յերեխաներին կարելի չե տալ յերկար պատմվածքներ, կազմված առանձին եպիզոդներից, սակայն միավորված մեկ ընդհանուր դործող անձով, որինակ՝ Կոմոլոյի «Չեչուակինցիների մասին», Իվենսենի «Լենինի մասին», Ռոզանովի «Տրամվայի արկածները» պատմվածքները և այլն:

Նման տիպի նյութերը կարելի չե տալ մի քանի նվազով՝ նախ պատմել 2-3 եպիզոդ, մի այլ անգամ կրկին մի քանիսը և այսպես՝ մինչև վերջացնելը: Սա բարձրացնում է յերեխաների հետաքրքրությունը, նրանք հետևում են դործողության զարգացման ընթացքին և հետաքրքրությամբ սպասում են, թե հետո ինչ է լինելու: Չպետք է մեկը մյուսի հետևից մի քանի տարբեր պատմվածքներ տալ՝ դա հողնեցնում է յերեխաներին և թուլացնում նախորդ պատմվածքից նրանց ստացած տպավորությունը:

Մի քանի յերկեր մեկը մյուսի հետևից պատմել

Շատ կարճ և բովանդակությամբ վոչ խիստ հակադիր, այլ էրար լրացնող ու խորացնող յերկու պատմվածք կարելի չե տալ

մեկ նվազում, որինակ՝ Լենդանինների մասին կարճ պատմվածքներ:

Պատմվածքում հանդիպած անձանցից բառերը չպետք է փոխարինել ուրիշներով, վորովհետև դեղարվեստական գրականությունը պետք է հարստացնի յերեխաների բառապաշարը. փոխարինում պետք է կատարել միայն բացասիկ դեպքերում, յերբ անձանցից բառը խանդարում է ամբողջ դարձվածքի իմաստը հասկանալուն:

Շատ անձանցից բառեր կարելի չե հենց պատմելու պրոցեսում բացատրել, առանց պատմելն ընդհատելու, որինակ. «պառավր դնում եր հենված դավաղանին՝ փայտին»: Իսկ յեթե հետագայում բովանդակությունից յերեխան ինքն կհասկանա բառի իմաստը, ապա բացատրության կարիք չկա, ավելի լավ է, վոր յերեխան ինքը մտածի—հասկանա: Սակայն պետք է զգուշանալ մեկ անգամից յերեխաներին շատ բառերով ծանրաբեռնելուց: Այս տեսակետից առանձնապես զգուշ պետք է լինել փոքրիկների նկատմամբ:

Վորեք բան պատմելիս, դաստիարակը վորոչ նպատակ է հետապնդում՝ յերեխաների մեջ վորոշակի վերաբերմունք առաջացնել դեպի հերոսներն ու նրանց դործողությունները, ամբապնդել յերեխաների վորձը, ուրախացնել նրանց և այլն: Յերեխաները, սակայն, յերբք չպետք է զգան, վոր պատմվածքը նրանց տրվում է ինչ վոր նպատակով:

Պատմվածքի մոտալը

«Յերբք չպետք է ընդդժել մոտալը կամ ուժեղ ճնշում դործադրել լսողի վրա: Դա կլինի վատ մանկավարժություն և արվեստ», — ասում է Պարտրիշն իր «Ինչպես և ինչպատմել յերեխաներին» գրքում: Մինչդեռ դաստիարակները շատ են սիրում պատմվածքը վերջացնել զանազան տեսակի հարցերով ու նկատողություններով՝ «Արդյոք նա լա՞վ վարվեց» կամ՝ «Ահա թե ինչ է նշանակում չլսել» և այլն:

Պատմվածքն ինքը պետք է խոսի իր մասին, առանց մորալի և իմացական մոմենտի դիտավորյալ ընդդժման:

Զրույցներ պատմածի կապակցութեամբ

Նյութին առաջին անգամ պատմելուց հետո յերեխաների հետ զրույց չպետք է ունենալ՝ նպատակ ունենալով պարզել, թե ինչ հասկացան յերեխաները: Այդ վաղաժամ վերլուծութիւնը թուլացնում է յերեխաների ստացած տպավորութիւնը:

Այլ խնդիր է, յերբ յերեխաներն իրենք են հարց տալիս: Դաստիարակն այս դեպքում, իհարկէ, պետք է պատասխանի նրանց հարցերին, ոժանդակի զրույցին, սակայն չխորացնի հարցերը. իսկ պատմվածքի նյութը կարելի չէ հատուկ զրույցի համար ոգտագործել, հետադաշում օրինակներ բերել նրանից, յերբ հարմար առիթ հանդիսանա: Պատմելուց անմիջապէս հետո զրույցը հանձնարարելի չէ, վորովհետեւ դա թուլացնում է տրտպավորութիւնը: Միանով ընդգծվում է նյութի հաղորդման նշանակութիւնը: Զրույցը հարկավոր չէ նաեւ պատմելուց առաջ: Յետեւ դաստիարակը ցանկանում է նախապէս վորեւէ բան բացատրել, ծանոթացնել նոր նյութին, ապա այդ կարող է կատարել նախորդ օրը զրույցի, խոսակցութեան միջոցին, նկարներ ցույց տալով: Որինակ, Հյուսիսի մասին՝ մի շարք նկարներ դիտելով, դաստիարակից բացատրութիւններ լսելով, յերեխաները հաջորդ օրն ավելի ուշադիր կլսեն դաստիարակի պատմութիւնը Հյուսիսի մասին:

Դաստիարակներն առաջ հաճախ հարց են ծառանում՝ հարկավոր է արդոք պատմելու կապակցութեամբ իլլուստրացիաներ կատարել:

Պատմում յեւ իլլուստրացիա

Լավ ու ճիշտ դրված գեղարվեստական պատմվածքը յերեխաների մոտ ստեղծում է տեսողական վառ պատկերներ: Յերեխաներն ունկնդրելով, սովորում են տեսնել այդ պատկերները, վորպիսի հանգամանքը զարգացնում է նրանց ստեղծագործական յերեւակայութիւնը:

Հաճախ նկարի միջոցով տրված պատրաստի պատկերը կարող է չհամապատասխանել այն պատկերին, վոր ստեղծել է յերեխան՝ լսելով պատմվածքը: Դա կարող է քոս ստեղծել յերեխայի պատկերումների մեջ և հիասթափութիւն պատճառել յերեխային: Պատմելու միջոցին նկարի ցուցադրումը յերեխայի

ուշադրութիւնը բաժանում է յերկուսի՝ նկարը, վորպէս ավելի ուժեղ գրգռիչ, յերեխայի ուշադրութիւնը հեռացնում է պատմվածքից: Ուրիշ են միջանի նախադասութիւնից կազմված կարճ պատմվածքները վորքիկներն համար, դրանք անմիջապէս կարելի չէ իլլուստրացիայի յենթարկել համապատասխան նկարով կամ խաղալիքով: Փոքրիկներն վորձը դեռ չափազանց նվաղ է, վորպէսզի միայն խոսքի միջոցով նրանց մոտ հնարավոր լինի ստեղծել համապատասխան պատկերացումներ:

Նկարի բովանդակութեան պատմում

Դա, սակայն, չի բացառում պատմվածքի այնպիսի ձևը, յերբ յերեխանը հանդիսանում է տեսողական պատկերը, վորին գուղակցվում է դաստիարակի խոսքը (եզիդիասէկոպ, մոգական լապտեր, պարզապէս հետաքրքրական նկար): Այսպէս օրինակ՝ խմբի սենյակում կախվում է նկարը, և յերեխաները դիտում են այն. նկարը կարող է մեկ-յերկու օր կախված մնալ սենյակում, ապա դաստիարակը յերեխաներին պատմում է նկարի բովանդակութիւնը: Նկարն այս դեպքում յերեխաների ուշադրութեան կենտրոնում է, դաստիարակի պատմելու ընթացքում նա յերեխաների աչքի առաջ է. դաստիարակն իր խոսքով միայն պարզաբանում է նկարը:

Փոքրիկներին նկարի բովանդակութիւնը պետք է պատմել կարճ նախադասութիւններով՝ առարկաների անուններից ու գործողութիւններից, հաճախ նաեւ ձայնանմանութիւններից կազմված:

Մեծ յերեխաների մոտ նկարից ստացած պատկերացումը չի սահմանափակվում նրա տեսանելի բովանդակութեամբ: Յերեխաներն արդեն յերեւակայութեամբ պատկերացնում են այն, ինչ կարող էր հետադաշում կատարվել կամ ինչ կատարվել է նկարում պատկերված գործողութիւնից առաջ: Նրանք իրենք լրացնում ու զարգացնում են դաստիարակի պատմածը: Նկարի բովանդակութիւնը վերականգնանալով պատմվածքն ունում է յերեխաներին հասկանալու նկարում արտահայտված ֆիզուրաներն ու յերեւոյթները վորոչ վորհարարութեամբ: Պատմելու համար ընտրած նկարները պետք է լինեն լավօրակ, վորովհետեւ դա զարգացնում է յերեխաների գեղարվեստական ճաշակը:

Միջակ և բարձր խմբերում պատմելուց, առանձնապես յե-
րեխաների համար դրավիչ պատմելուց հետո նրանց մեջ ցան-
կություն է առաջանում իրենց տպավորություններն արտահայ-
տել: Այդ նպատակով նրանք դիմում են մատուտի, ներկերի,
թղթի, կավի ողնության: Դաստիարակը, սակայն, չպետք է
չտապի դրսեվորել յերեխաների տպավորությունները՝ նրանց
արտահայտման պահանջը սովորաբար միանգամից չի առաջա-
նում:

Մանկական այդ աշխատանքներից դաստիարակը կարող է
յեղդակացնել, թե պատմվածքի կամ հեքիաթի վո՞ր տեղերն են
առանձնապես դուր յեկել յերեխաներին, ինչպիսի՞ ճաշակ ու-
նեն նրանք, ինչո՞վ ամելի յեն տարվում, լեզվական ինչպիսի՞
պատկերներ ու դարձվածքներ են առանձնապես տպավորվել նը-
րանց գիտակցության մեջ: Մի մանկապարտեզում յերեխաները
«կատուն, աքլորն ու աղվեսը» հեքիաթի ունկնդրությունից հե-
տո հեքիաթի հերոսներին մասին բազմապիսի նկարներ են նկա-
րել: Հետաքրքրական է, թե նրանք դրաֆիկ յեղանակով ինչպես
են պատկերել «սուր չրջագարձ» արտահայտությունը: Միմյան-
ցից վո՞չ հեռու նկարել են յերկու խրճիթ և դրանց միջև՝ թղ-
թի համարյա ամբողջ եջը բռնող վառ դեղին դուլնի վոլորապը-
տույտ ճանապարհը:

Կատուն, վոր աքլորի համար կռվում է աղվեսի հետ, ամեն
տեղ նկարված է փայտով զինված: Պայմանական, հեքիաթա-
յին կերպարանքը նույնությամբ արտահայտված է և՛ նկարում:

Հարց է առաջանում՝ այդ դրադմունքները յե՞րբ ամելի լավ
է տալ՝ պատմելուց անմիջապես հետո, թե՞ վորոչ ժամանա-
կից հետո: Յերեխաները յերբեմն չուտ են արտահայտում իրենց
տպավորությունները այս կամ այն յեղանակով, յերբեմն՝ մի
քանի որվա ընդմիջումից հետո: Պատահում են դեպքեր, յերբ
յերեխաների՝ պատմվածքից ստացած ապրումներն արտաքին փո-
րեկ դրսեվորում չեն դնում, չնայած մեծ լարվածությամբ ու
ուշադրությամբ են ունկնդրել: Սովորաբար նոր պատմվածքը
յերեխաները յերկար ժամանակ իլյուստրացիայի չեն յենթա-
կում նկարելու, ծեփի միջոցով. ծանոթ, կրկնվող պատմվածք-
ներն ամելի չուտ են իլյուստրացիայի յենթարկում: Միանգա-

մայն հնարավոր է ոգնել յերեխաներին, վոր նրանք իրենց
վերաբերմունքը ցույց տան դեպի պատմվածքը. դրա համար
հարկավոր է պատմվածքի սյուժեն առաջարկել իրեն թե՛մա՝
նկարելու կամ ծեփի համար:

Յերեխաների համար իրենց տպավորություններն արտահայ-
տելու մյուս ձևը խաղն է, վորի միջոցով նրանք պատկերում են
պատմվածքի կամ հեքիաթի գործող անձերին: Իրենց խաղերում
ու դրադմունքներում յերեխաները շատ հարուստ կերպով են
տալիս հեքիաթը, վորպես պատկերներով հարուստ, հստակ ու
ֆաբուլային նյութ: Շատ արժեքավոր են յերեխաների նման խա-
ղերը, վորովհետև նրանք, նախ, ամրապնդում ու խորացնում են
հետաքրքրությունը դեպի պատմած նյութը, յերկրորդ, նպաս-
տում են խոսքի զարգացմանը, վորովհետև խաղի ընթացքում
յերեխաները կրկնում են հերոսների խոսքերը՝ հաճախ լրացնելով
այդպիսիք իրենց ստեղծագործությամբ: Այդ խաղերը, նայած
յերեխաների ակտիվությանը և դաստիարակի կարողությանը,
կարելի յէ բարդացնել՝ մտցնելով պարզ զղեստներ, դիմախներ:
Վորտեղ հնարավոր է պետք է մտցնել նաև յերաժշտություն:
Այսպիսով պարզ խաղը վեր է ածվում դրամատիզացիայի, վոր-
տեղ բարձր խմբերի յերեխաները կարող են դերառաչխում կա-
տարել իրենց մեջ, վորոչել գործողության տեղը, հրավիրել
փոքրիկներին, վորպես հանդիսատեսների և այլն: Յերեխաներին
պետք է ազատ թողնել խաղալու այնպես, ինչպես իրենք են
հասկանում. չպետք է նրանց մարդել, առանձին սղոզներ ու
ֆրագներ անդիր անել տալ, ինչպես այդ սովորաբար կատար-
վում է մանկական ներկայացումներին նախապատրաստվելիս:
Նախադպրոցական յերեխաների համար սովորովի դերը դժվար
է ու անհետաքրքրական:

Յերեխաները սիրում են հաճախ վերապատմել լսածը և կամ սե-
փական պատմվածք հորինել: Այդ յերեւոյթը պետք է քաջա-
լերել ու գործադրել, վորովհետև նման դրադմունքները զարգաց-
նում են յերեխաների լեզուն ու նրանց ստեղծագործական յե-
րեւակայությունը: Աշխատանքի այս ձևը շատ հետաքրքրական
է, շատ բան է տալիս և՛ յերեխաներին, և՛ դաստիարակին:

III ՊԱՏՄԵԼՈՒ ՏԵԽՆԻԿԱՆ

Ուժ հաջողվել է տեսնել, թե ինչ ուղադրությամբ ու հետաքրքրությամբ են յերեխաները լսում պատմվածքը, ինչպես նրանց դեմքերին արտահայտվում են տվյալ պատմվածքի առաջացրած բոլոր զգացմունքները, նա ամեն անգամ համոզվել է, թե վերջան ուժեղ է գեղարվեստական պատմումի աղբյուրությունը յերեխայի վրա: Յերեխաները գեղարվեստական պատմվածքներ շատ են սիրում և լսում են շունչները պահած: Սակայն, քիչ չեն գեպները, յերբ բովանդակությամբ ու ձևով հրաշալի յերկը չի աղբում յերեխաների վրա, վորովհետեւ տրվում է չոր, վոչ արտահայտիչ: Պատմվածքի տալու ձևը, պատմելու տեխնիկան հսկայական նշանակություն ունի: Խոսելով յերկը գեղարվեստական տեսակետից ճիշտ տալու մասին, Ստանիսլավսկին նշում էր, վոր «դրա համար քիչ է միայն տաղանդը և բնական տվյալները, անհրաժեշտ են նաև հմտություններ, տեխնիկա» («Իմ կյանքը գեղարվեստում»):

Հաջող պատմողը յերկի գեղարվեստական հաղորդումով դրսևորում է նրա բովանդակությունը, հուզում ու դրավում է լսողին, ստիպում է տեսնել պատկերները, ապրել այն զգացմունքները, վորոնք զարթեցնում է պատմվածքը:

Պատմվածքն ավելի ուժեղ տպավորություն թողնում է այն ժամանակ, յերբ պատմողն այն հաղորդում է համոզված ու վորոշակի, ճիշտ է նկարագրում բովանդակությունը՝ տալով այն հուզական ապրումների համապատասխան տոնով, յերբ նա լիովին տիրապետում է տեքստին: Այս դեպքում պատմվածքը դառնում է կենդանի, թարմ ու աղբյուրիկ: Իսկ դրա համար պահանջվում է մեծ ու լուրջ աշխատանք կատարել յերկի բովանդակության վրա, ինչպես և՛ նրա լեզուն յուրացնելու համար: Բացի այդ, գոյություն ունեն առողջանությամբ կարգալու մի շարք տեխնիկական պրիմներ: Պատմողը պետք է այդ պրիմներն իմա-

նա, յաւրացնի և կարողանա յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում հաջողությամբ կիրառել:

Դաստիարակի աշխատանքն այն յերկի վրա, վորը նա ողատադրվում է յե՛ մանկական առաջնությունից համար, բազմազան է. այդ աշխատանքն ամենից առաջ կախված է տվյալ յերկի բնույթից՝ նրա բովանդակությունից ու ձևից: Նախադարձական հասակի յերեխաներին կարելի է պատմել ինչպես մանկական գեղարվեստական յերկերը և ժողովրդական ստեղծագործությունները, այնպես էլ դաստիարակի սեփական պատմվածքները: Թե բովանդակությամբ և թե ձևով արժեքավոր վո՛չ բոլոր մանկական յերկերն են մատչելի նախադարձականներին. այդ պատճառով նրանցից մի քանիսը մասնակի վերամշակման պետք է յենթարկվեն դաստիարակի կողմից: Այսպիսով՝ պատմողի առաջ դրված է յերեք խնդիր՝

1. Աշխատանք պատրաստի պատմվածքի վրա, 2. աշխատանք պատմվածքի վրա, վորը վորոշ վերափոխման կարիք ունի, 3. աշխատանք սեփական պատմվածքի վրա:

Թեև պատմողը բոլոր դեպքերում էլ պետք է ապահովի յերկի բարձրորակ հաղորդումը, սյուժեյի, պատկերի պարզությունը և լեզվի ճշտությունը, այնուամենայնիվ յերկի վրա աշխատանք կատարելու յուրաքանչյուր տեսակը տարբերվում է մյուսներից, առանձին մոտեցում է պահանջում:

Համառոտակի կանգ առնենք պատմողի աշխատանքի ամենամի տեսակի վրա առանձին: Վո՞րն է յերկի բովանդակության, ձևի ու տեխնիկայի վրա պատմողի կատարելիք աշխատանքը:

ՊԵՐԱՄԵԼՈՒ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ԵՎ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒ

Նախ անհրաժեշտ է նշել, վոր այստեղ յերկի արտահայտչությունն ստեղծվում է և՛ հեղինակի, և՛ պատմողի՝ միատեղ ստեղծագործական աշխատանքով: Հեղինակը տալիս է գեղարվեստական յերկ, պատմողը հաղորդում է այն, դրսևորում է նրա ելությունը: Գեղարվեստական յերկն իր կառուցվածքի, վոճի ու լեզվի մեջ ունի համապատասխան արտահայտչություն:

Հեղինակը բառերի միջոցով տալիս է տեսողական նյութ, պատկեր, նկար: Յերկի բառային արտահայտչությունը հսկայա-

կան նշանակութիւն ունի: Պատմողը հեղինակի լեզվին չափազանց խնամքով պետք է վերաբերվի: Ահա թե լեզվի մասին ինչ է ասում դրչի այնպիսի մեծ վարպետ, ինչպիսին Մուսասանն է «Ինչ առարկայի մասին ել խոսելու լինենք, դոյությունն ունի այն աբտահայտող միայն մեկ բառ, մեկ բայ, վորը չնչա՝ վորում է այդ առարկան և մեկ ածական, վորը վորոչում է այն: Յեւ ահա պետք է վիտտել այնքան ժամանակ, զանի դեռ չի դէտնըվել այդ բառը, բայն ու ածականը և յերեք չբաւարարւել մատուցորով, յերեք չգլմել վոխարինման միջոցին, անգամ հաջող վոխարինման, կամ լեզուն կտորել, աղճատել՝ դրժվարություններից խուսափելու համար»: Հսկայական պատասխանաբովություն է ընկնում պատմողի վրա՝ դրսեւորելու յերկէ ելությունը, նրա գեղարվեստական իմաստը. բովանդակությունը, պատկերները, լեզուն հմտորեն հաղորդելու միջոցով յերկը հաջցեն ընկնողիւրների դիտակցությանը, ըմբռնել տալ նրանց:

Պատմողը կարծես իր պատմած անցքերին ականատես է յեղել: Պատմողի տպրումները, նրա վերաբերմունքը դեպի պատմվածքի գործողութունը և հերոսները հաղորդվում են ունկնդիրներին, պատմվածքը դառնում է կենդանի, գործուն, գրավիչ: Իսկ սրա համար անհրաժեշտ է, վոր պատմողը լուրջ աշխատանք կատարի տվյալ գրվածքի պատմելուն նախապատրաստվելու ուղղությամբ:

Պատմվածքի ղեկարվեստական եյությունն ըմբռնելու համար անհրաժեշտ է, վոր պատմողն ամբողջովին համակվի պատմվածքով, հասկանա ու յուրացնի պատմվածքի բովանդակությունը, նրա կառուցվածքը, այսինքն, նրա բաղկացուցիչ մասերը, առանձնացնի զլիաւորը, հետեւի դործողության դարդացմանն ու վորոշի նրա կուլմինացիոն կետը, այսինքն հուզական բարձրագույն լարվածության մոմենտը և յուրացնի հեղինակի լեզուն։ Պատմողն անհրաժեշտաբար լավ պետք է իմանա դործող անձերին, դրսևորի նրանց բնորոշ առանձնատկությունները, վորպեսզի նրանց ունկնդիրներին հաղորդելու համար ավելի ճշտօրեն պատկերելու միջոցներ գտնի։ Պատմողն այնպես լավ պետք է յուրացնի տեքստը, վոր բոլորովին ազատ, առանց ընդհատումների ու վերհիշումների կարողանա հաղորդել իր ունկնդիրներին։ Պատմումը համոզեցուցիչ է հնչում

յերբ պատմողի բերանից հարկավոր բառերը դուրս են գալիս
փորոշակի, համողված:

Հարկավոր է արդյոք տեքստն անդիր անել: Իրագործելով
յերեխայի գեղարվեստական դաստիարակության խնդիրները, մենք
նրան տալիս ենք իսկական արվեստի ուրինակներ: Անհրաժեշտ
է նաև դրական-գեղարվեստական յերկերը յերեխաներին տալ բը-
նագորին հարազատ: Ազատ, իր խոսքերով տալ Պուշկինի, Տոլս-
տոյի, Թումանյանի ստեղծագործությունները, ժողովրդական
հեքիաթները չի կարելի, այլապես նրանք կկորցնեն իրենց ար-
ժեքը: Բացի այդ, ամեն մի դրող ունի իր վոճը, իր գրելակերպը:
անհրաժեշտ է աստիճանաբար յերեխային հաղորդակից դարձը-
նել բազմազան վոճերի, նրա մեջ դաստիարակել գեղարվես-
տական հոտառություն, իսկ դրա համար անհրաժեշտ է, վոբ
պատմողը բարձր գեղարվեստական յերկերն անդիր իմանա:
Լավ հասկացված ու լավ յուրացված յերկը պատմողի բերա-
նում սերտվածի ձևով չի հնչի: պատմողը կկարողանա համակ-
վել պատմվածքով, մտնել իր դերի մեջ և տալ այն իբրև իր
սեփականը:

Պրակտիկ աշխատանքում լինում են դեպքեր, յերբ պատմադը-
քիչ աշխատանք ե կատարում պատմվածքը, ինչպես և նրա
լեզուն յուրացնելու ուղղությամբ։ Թերագնահատելով այդ մո-
մենտի նշանակությունը, դաստիարակը հաճախ յերեխաներին
պատմում ե հայձեպ պատրաստած, պարապմունքի նախորդա-
կին՝ լսած կամ պատահականորեն ձեռքն ընկած առավին վորեւե
նյութ։ Մեծ մասամբ նման ձեռվ ընտրված նյութերի տեքստե-
րը աղավաղվում, փչացվում են (առանձնապես «Լ ահա», «Կը-
նշանակի», «ուրեմն» և նման՝ պատմելու վորակն ինջեցնող ու
պատմողին «փրկող» ավելորդաբանություններով)։ Բացի այդ,
պատմողը չի կարող ուշադրություն դարձնել իր պատմելն ար-
տահայտիչ դարձնելու վրա, քանի վոր նա կաշկանդված ե՝ աե-
քըստը վատ իմանալու հետեանքով։ Այս պայմաններում պատմը-
վածքը կիսով չափ կորցնում ե իր արժեքը։ Յերբեմն լինում
են դեպքեր, յերբ դաստիարակին հաջողվում ե հանպատրաստից
հաջող պատմել, սակայն չի կարելի ամեն դեպքում հույսը պա-
տահական հաջողության վրա դնել։ Նման պայմաններում յեթե
մի դեպք հաջող անցնի, միքանիսն անհաջողության կմատնվեն։

Յերեխաները չափ լավ են զգում պատմվածքի գեղարվեստա-

կան հաղորդումը սովորաբար նրանք դաստիարակին խնդրում են յերկրորդ անգամ պատմել այն, ինչ լավ և մշակել դաստիարակը, ինչ իր բովանդակութեամբ ու հաղորդման զեղարկեալ տալիս ձևով խիստ դուր և յեկել յերեսաներին: Թե ի՞նչ պետք է անել պատմելն արտահայտիչ դարձնելու համար, այդ մասին հետո, քանի վոր դա համարապես վերաբերում է և՛ պատրաստի, և՛ վերամշակված, և՛ ինքնուրույն պատմվածքներին:

Պատմողի առեղծիքը վերամշակման կարիք ունեցող յերկի նկատմամբ

Հաճախ դաստիարակը պատմելու համար պատրաստի նյութ չգտնելով, վերամշակում է զեղարկեստական յերկը, հարմարեցնելով այն նախադպրոցական հասակի յերեսայի պահանջներին: Դա յերբեմն մեծ չարիքի պատճառ է դառնում: Դաստիարակը զեղարկեստական յերկի վերամշակմանը մեծ զգուշութեամբ պետք է վերաբերվի: Չի կարելի զեղարկեստական յերկն աղճատել, հարմարեցնելով այն նախադպրոցականի հասկացողութեանը, զոհաբերելով «մանկավարժական» նպատակներին: Քիչ չեն զեպքերը, յերբ դաստիարակն շտապում է յերեսաներին ժամանակից առաջ ծանոթացնել անմատչելի զեղարկեստական յերկերին: Վոչ նախադպրոցականի համար դրված թե իր բովանդակութեամբ, թե ձևով նրան անմատչելի զեղարկեստական յերկերը դաստիարակը վերամշակում է ըստ իրեն, բացատրում, պարզեցնում է, այսինքն կործանում յերկը: Ի՞նչ հարկավոր է «Գուլիվերի ճանապարհորդութիւնը» հարմարեցնել նախադպրոցական յերեսայի պահանջներին: Ինչո՞ւ յե դաստիարակը պարզեցնում, իր խոսքերով պատմում Պուշկինի «Վոսկե ձկնիկ» հեքիաթը, Նեկրասովի «Մաղալ պապն ու նապաստակները» վոտանավորը: Նման զեպքերում դաստիարակը, զեղարկեստական յերկին հասցրած վնասից բացի, վնասում է նաև յերեսաներին:

Դաստիարակը զեղարկեստական մի շարք յերկեր վաղաժամ ու աղճատված ձևով տալով յերեսային, դրանով զրկում է նրան իր ժամանակին այդ յերկերը կարգալիս համապատասխան թարմութիւնն ու անմիջականութիւնն զգալու հնարավորութիւնից: Հաճախ դաստիարակը վերամշակում է և՛ այնպիսի բաներ, վորոնք ամենևին դրա կարիքը չեն զգում՝ ժողովրդ-

դական հեքիաթները: Այսպես որինակ՝ մի դաստիարակ, չբավարարվելով «Շաղկամ» հեքիաթի լակոնական վոճով ու ուրիշ մով, վերափոխել էր այն ըստ իրեն, մոտավորապես այսպես՝ «Լինում է չի լինում մի պապիկ և մի տատիկ: Նրանք ունենում են մի թոռնիկ, անունը՝ Մաշինկա: Պապիկը ծէ՛ր, ծէր էր, յերկա՛ր, սպիտակ մորուքով. տատիկն էլ պառավ էր, նա առջեւ սպիտակ, մաքուր դոգնոց էր կապում, դլխին՝ սպիտակ թաշկինակ: Իսկ ինչքան լավն էր նրանք թոռնիկը՝ սիրալիր, խոզ...» և այսպես շարունակ: Ստացվել էր 8 էջից կազմված մի «աշխատութիւն»: Զբաղարարվելով հեքիաթով, դաստիարակը «մանկավարժական» հնարքներ է մտածում՝ համապատասխան մորալով, հետևույթներով և կուլտուր-հիգիենիկ ունակութիւններով հանդերձ: Սակայն վորոշ զեպքերում կարելի չե այնպիսի յերկի վերամշակում կատարել, վորը, պակաս զեղարկեստական լինելով, միաժամանակ նախադպրոցական յերեսայի համար մանկավարժական վորոշ արժեք ու հետաքրքրութիւն է ներկայացնում: Հմուտ պատմողը կարող է վորոշ չափով վերափոխել նման յերկերը՝ յերկար, ձգձգված տեղերը բաց թողնել, լեզուն դարձնել ավելի պատկերավոր, ավելի հուրիչ: Նման փոփոխութիւնների հետևանքով դրվածքն ավելի հենդանի յե դառնում և ավելի ընդունելի, մանավանդ վառ, արտահայտիչ ձևով հաղորդելու զեպքում:

Լինում են զեպքեր, յերբ կարիք է զգացվում վորոշ վերամշակման յենթարկել նաև զեղարկեստական յերկը, յերբ նա շատ է յերկար, նկարագրական մասերը շատ են և այլն: Այսպես որինակ՝ Բիանկու «Սնտաուի տնակներ» պատմվածքը նախադպրոցականի համար ունի թե՛ զեղարկեստական և թե՛ մանկավարժական արժեք, սակայն պատմվածքում այնքան շատ են թուշուներին հանդիպումները ծիծեռնակների հետ, վոր կարող են հոգնեցնել յերեսաներին: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, վոր պատմվածքը կազմված է կրկնութիւններից (ծիծեռնակը թուշում է մեկ թուշուից մյուսի մոտ), դաստիարակը կարող է մեկ-յերկու թուշուն բաց թողնել, վորից պատմվածքն իր արժեքը չի կորցնի, այլ, ընդհակառակը, կունկնդրվի ավելի մեծ ու շարունակութեամբ ու հետաքրքրութեամբ:

Դաստիարակի հորինած պատմվածքները

Հաճախ դաստիարակին ինքն է զանազան պատմվածքներ հորինում յերեսխաների համար: Այդ պատմվածքները վերաբերում են յերեսխաների համար հետաքրքրական անցքերի, ժամանակակից հերոսական դեպքերի, դաստիարակի մանկական հիշողություններին, յերեսխաների կյանքից վերցրած զանազան դեպքերին և այլն: Այստեղ դաստիարակը պատասխանատվություն է կրում և՛ համապատասխան բովանդակությամբ նյութի ընտրության, և՛ պատմվածքի կառուցման, և՛ լեզվի վրակի համար: Այստեղ դաստիարակը միաժամանակ հանդես է գալիս և՛ վորպես պատմվածքի հեղինակ, և՛ վորպես պատմող: Շատ կարեւոր է, վոր նման պատմվածքներ կազմելիս հաշիվ առնվեն նախադարձական հասակի յերեսխանի ըմբռնման առանձնահատկությունները՝ յերեսխան ավելի հեշտ էմբռնում կոնկրետ բովանդակությունը, վորոշակի սյուժեն, պարզ պատկերը. «ընդհանրապես», կոնկրետ փաստերից զուրկ հաղորդումները և վերացական դատողությունները մատչելի չեն յերեսխաներին, չեն հասնում նրանց գիտակցությանը:

Մի սկսնակ դաստիարակ պատմեց այսպես. «Դանդաղորեն առնչող արեգակի հետ մեղմորեն նստում է տաք փոշին, և ամբողջ բարձրությամբ բացվում են բուրգաձև վիթխարի բարտինները...» և այլն: Պատմվածքը յերեսխաների վրա վոչ մի տրպավորություն չթողեց, վորովհետեւ տրվեց վերացական—նկարագրական ձևով, մինչդեռ յերեսխան գործողություն, կոնկրետ սյուժե յե սիրում: Այս տեսակետից դաստիարակ-պատմողի համար որինակ կարող է ծառայել ժողովրդական հեքիաթը: Ուշադրությամբ ուսումնասիրելով հեքիաթները, դաստիարակը կը գտնի նրանց հմայքի, նրանց գեղարվեստական, հուղական ներգործման դադտնիքը: Հեքիաթի որինակով պետք է սովորել, թե ինչպես պետք է կառուցել պատմվածքը և ինչպես այն տալ պատկերավոր, լակոնական, շեշտակի լեզվով: Հենց հեքիաթն է, վոր գործողության իր գինամիկայով և պատկերների ուժով հանդերձ, այնքան ժլատ է բառերի խնդրում, վոր դժվար է մեկ բառ անդամ դուրս հանել տեքստից:

«Կարգացե՛ք ժողովրդական հեքիաթները, յերիտասարդ գրող-

ներ, վորպեսզի տեսնե՛ք ռուսաց լեզվի հատկությունները»,— նշում էր Ա. Ս. Պուշկինը:

Հաճախ դաստիարակի պատմվածքները տառապում են դիտավորյալ կերպով ընդգծված բարոյախոսությամբ: Դաստիարակն շտապում է ինքը յերեսխանին բացահայտել, թե վորն է լավ, վորը՝ վատ և սովորեցնել լավ լինել: Ֆերեսխանի համար ավելի արժեքավոր, ավելի ոգտակար է և անհամեմատ ավելի համոզեցուցիչ, յերբ նա ինքն է գալիս համապատասխան յեղրակացություն, յեղրակացություն, վորը բղխում է պատմվածքի ընթացքից, գործող անձերի գործողություններից:

Ինքնուրույն պատմվածք հորինելը բարդ է. պատասխանատու, միաժամանակ անհրաժեշտ գործ է. դաստիարակը, պատրաստի համապատասխան նյութ չգտնելով, հաճախ ստիպված է ինքը հորինել: Բացի այդ, կյանքում տեղի յեն ունենում այնպիսի ցայտուն անցքեր (չեյուսակինցիների եպոպեան), վորոնց հետեւից գիրքը հասնել չի կարող: Իսկ յերեսխաներն ամբողջ յերկրի հետ միասին ապրում են այդ անցքերով:

Պրակտիկ աշխատանքում վատ, անփույթ կազմած պատմվածքների կողքին մենք ունենք նաեւ ավելի բարձր վորակի պատմվածքներ: Այդպիսին են Ի. Դ. Ստոլչինսկայայի հորինած «Սորհուրդների թևերը» խորատառությամբ պատմվածքները, վորտեղ նա գեղարվեստական ձևով պատմել է յերեսխաներին ողաչուների թուլքների մասին՝ ողտադործելով լրագրական նյութերը: Հետաքրքրական են նաեւ չեյուսակինյան գիտարշավի մասնակից, նախկին նախադարձական Ո. Ն. Կոմովայի պատմվածքները չեյուսակինցիների մասին:

Պատմողի աշխատանքը պատմվածք արտահայտիչ գործնելու համար

Ձեռնամուխ լինելով պատմվածքի մշակմանը, պատմողն ամենից առաջ վորոշում է նրա տոնը: Ամեն-մի գրվածք ունի իր բնույթը, վորը վորոշվում է նրա թեմատիկայով, բովանդակությամբ ու ձևով:

Վյուկովի «Կատուն կորել է» պատմվածքն ու «Բոքոնիկ» հեքիաթն իրենց եյությամբ ուրախ են և պատմողից պահանջում են հաղորդման համապատասխան թեթև, ներքնապես ու-

բախ տոն: Լավ չէ, յերբ ուրախ պատմվածք տալիս, պատմողն ինքն ավելորդ ուրախություն և արտահայտում, ծիծաղում և և ալյն: Յերբեմն միամիտ լրջությունն ավելի յե ընդդեմ դրության կոմիդի:

Այլ բնույթի պատմվածքներ, ինչպես «Չեղուկներն խորտակումը», վորտեղ մարդկանց հերոսությունը, թեմատիկայի ու դործողության լրջությունն այլ ապրումներ են առաջացնում՝ ուրիշ տոն են պահանջում: Այս կարգի պատմվածքների տոնը պետք է լինի լուրջ, նշանակալի:

Պատմողը պետք է կարողանա վորոշել պատմվածքի հիմնական տոնը, հասկանա պատմվածքի ելությունը և պատմվածքի հիմնական տոնի ֆոնի վրա տա պատմվածքը՝ ոգտագործելով պատմելու տեխնիկական պրիոմները:

Պատմելու տեխնիկայի հիմնական պրիոմներից մեկը ինտոնացիայի ճիշտ ոգտագործումն է: Խոսքի տարբեր բովանդակությունները պատմողը հաղորդում է մարդու ձայնի բազմապիսի յերանգներով, բարձրացնելով ու ցածրացնելով ձայնը, ոգտվելով նրա հնչյունների ամբողջ գումարից: Ինտոնացիան հնչյունային նկար է, վորը դրսևորում է խոսքի իմաստային նշանակությունը: Ինտոնացիան հարստացնում է մեր խոսքը, տալով նրան մտքի բազմապիսի յերանգներ: Մենք կարող ենք ինտոնացիայի միջոցով միևնույն բառին կամ ֆրազին տարբեր բնույթ տալ: Որինակ՝ «Բարև» բառը կարելի յե արտասանել ուրախ, սիրալի կամ թե՛ անտարբեր, չոր ու ցամաք, հպարտությամբ և ալյն: Կարելի յե «Բա՛ց դուռը» կարճ, ֆրազն արտասանել վորպես խնդիր, սպառնալիք, զարմանք և ալյն: Ինտոնացիան պետք է համապատասխանի մտքին, պատմողը պետք է ոգտագործի իր ձայնի ամբողջ կարողությունը ճիշտ ու համոզեցուցիչ ինտոնացիա գործադրելու համար: Այսպես որինակ՝ «Բոքոնիկ» հեքիաթում պատմողը հեքիաթի ընդհանուր ուրախ տոնի ֆոնի վրա կարող է ինտոնացիայի միջոցով տալ բոքոնիկին հանդիպող ամեն մի դադունի պատկերը՝ ալյ թվում նաև խորամանկ աղվեսի, վորն աշխատում է բոքոնիկին համոզել, վոր նա ցատկի իր դնչի վրա:

Պատմվածքի մեջ տրամաբանական շեշտերը ոգնում են ճիշտ արտահայտել բովանդակությունը, ճիշտ հասկանալ առանձին նախադասությունները: Չե՞ վոր նախադասությունն արտասա-

նելիս բոլոր բառերը միատեսակ չեն շեշտվում: Յուրաքանչյուր դարձվածք ունի իր շեշտված բառը, վորը և նրան տալիս է վորոշ իմաստ: Որինակ՝ «Դաշտում ձիու գլուխ և ընկած» նախադասության մեջ շեշտը դրված է «գլուխ» բառի վրա, վորովհետև տվյալ դեպքում խոսքը հենց գլխի մասին է: Յեթե վորձենք գլուխ բառի փոխարեն մյուս բառերը շեշտել, նախադասության իմաստը կփոխվի՝ «ընկած է» բառի շեշտումը կհաստատի գլխի վիճակը տվյալ մոմենտին, «դաշտում» բառի շեշտումը կվկայի, վոր գլուխն ընկած է դաշտում և վոր թե անտառում, այդուհամ մի ալյ տեղ և ալյն: Պատմողը պետք է շեշտի ալյն բառը, վորը նախադասությանը տալիս է պահանջված իմաստն ու նշանակությունը: Բառի անճիշտ շեշտադրումը փոխում է դարձվածքի իմաստը: Այսպես՝ Պուշկինի «Վոսիկ ձկնիկը» կարգալիս հաճախ

«Յերկրորդ անգամը ցանցը ձգեց ծով,

Ցանցը դուրս յեկավ ծովային խոտով»

յերկտողում շեշտը դնում են «ցանցը» բառի վրա, վորը, իհարկե, սխալ է. բոլորովին ալյ կերպ են հնչում ալյ տողերը, յերբ շեշտը դրվում է ճիշտ, ալյինքն «յերկրորդ» բառի վրա:

Ձայնի ուժը՝ ուժեղ, մեղմ, նույնպես ունի իր արտահայտչությունը: Այստեղ ել հարկավոր են և՛ բազմադանություն, և՛ չափավորություն: Յերբեմն պատմողը պատմվածքի բարձր լարման միջոցին ձայնը չափազանց բարձրացնում է և համարյա ճշոցով է արտասանում ալյ տեղը: Սուր ճշոցներն ախանջ են ծակում, կեղծ են հնչում, խանգարում են հանդիստ յե, իսկ յերեսներին կարող են նաև վախեցնել: Բանը ձայնի բարձրությունը չէ, յերբ հարկավոր է տալ ամենաուժեղ, լարման մոմենտը, ալյ՝ պատմողի իրեն ապրումները. պատմողը նման տեղերը կարող է շատ ավելի ուժեղ ընդդեմ ցածր ձայնով, իսկ յերբեմն նաև՝ չնջյունով: Սակայն մոնոտոն պատմումը ձանձրալի յե և հոգնեցուցիչ:

Խոսքի տեմպը (արագացումը կամ դանդաղեցումը) պատմելու ժամանակ խոշոր նշանակություն ունի: Պատմելու ընդհանուր տեմպը, մանավանդ յերեսների համար, չպետք է արագ լինի: Պատմելիս չպետք է շտապել: Պատմվածքի ուկնդրումը հանդիստ ժամանց չէ, ալյ՝ ուշադրության լարված կենտրոնացում և յերեսակայության աշխատանք պահանջող ախտի պրոցես:

Անհրաժեշտ է յերեխային հնարավորութիւն տալ հետեւելու պատմվածքի բովանդակութեանը:

Այնուամենայնիւ, հիմնական, վոչ արագ տեմպի ֆոնի վրա՝ անհրաժեշտ է պատմելու ընթացքում տեմպի համապատասխան բաղադրանքները մոտենալ: Որինակ՝ պառավ տառի քայլվածքը պետք է վոչ թե արագ տեմպով պատմել, այլ՝ դանդաղ, վորն իր հերթին չի համապատասխանի սլացող դնացքի ընթացքն արտահայտելու համար: Պատմելու տեմպը նույնպէս արտահայտիչ մի միջոց է, վորը պետք է ոգտագործել պատմվածքին աւելի պատկերավորութիւն, արտահայտչութիւն տալու համար:

Բացի այդ, պատմելու ընթացքում պետք է ոգտագործել նաեւ պատկերները, դադարները: Դադար լինում է նախադասութեան վերջում, վերջակետից հետո և նախադասութեան միջում: Պատմելիս նախադասութեան վերջում անպայման դանդաղ պետք է լինի. նա մեկ միտքը բաժանում է մյուսից, նա յերբեմն սահմանադժում է յերկու պատկերներ: Յերբ պատմողը խոսում է առանց անհրաժեշտ դադարների, «առանց ստորակետերի ու վերջակետերի», ապա վոչ միայն յերեխան, այլ և մեծերն են դժվարանում հետեւել նրան:

Յերբ դադարը տրվում է վոչ թե նախադասութեան վերջում, այլ միջում, ապա դրանով սովորաբար արտահայտվում է հուզական բարձր լարման մոմենտ: Նախադասութեան մեջ ընկնող դադարը լսողի ուշադրութիւնը բեկեռում է պատմվածքի տրվյալ տեղի վրա: Որինակ՝ «Յերեխաները բաց արին ցախանոցի դուռը, իսկ աշատեղ (դադար) իրենց ժուշկան եր»: Նախադասութեան միջում դադարը հագեցված է լինում պատկերով. այստեղ կարելոյն այն է, վոր դադարը վորոչ, հարկավոր տեմպութիւն ունենա՝ շատ յերկար չտեի, վորովհետեւ դա ջղաշնայնում է լսողին, կարճ էլ չլինի, այլապէս կթուլացնի լարումը:

Շարժումներն ու միմիկան նույնպէս նշանակութիւն ունեն: Պատմելիս պետք չէ տալ դեմքի ճշգրիտ արտահայտչութիւնները և ուժեղ շարժումներ կատարել, մանավանդ, յերբ ունկնդրում են նախադասութեան հասակի յերեխաները: Շարժումները կզբաւեն յերեխաների ուշադրութիւնը և կխանգարեն հետեւել պատմվածքին ու հասկանալ նրա բովանդակութիւնը:

Մյուս կողմից՝ քարացած, անշարժ դեմքով, լարված, անշարժ գիրքով պատմողը, վորը վախենում է դուրսը թեքել, թեթեւ շարժում կատարել, նույնպէս իջեցնում է պատմվածքի

արտահայտչութիւնը: Յերբեմն պատմողի դեմքին լինում է մի-որինակ, քարացած արտահայտչութիւն: Յերկարատեւ, մի տեսակ քարացած ժպիտն անբնական է և ձանձրալի: Նման մի-որինակ միմիկայի դեմ պետք է պայքարել: Պատմողի դեպի նյութին ունեցած հետաքրքրութիւնը և այդ նյութը յերեխաներին պատմելու ցանկութիւնը պետք է արտահայտվի նրա բնական, կենդանի դեմքի վրա:

Խոսելով պատմելու տեխնիկայի մասին, չպետք է մոռանալ կանոնավոր դիկցիայի, բառերը ճիշտ արտասանելու պահանջը: Հաճախ դաստիարակի լեզուն տառապում է անփութութեան, անհոգութեան արդեւոր հանդիսացող մի շարք պակասութիւններով՝ բառերի վոչ հստակ, վոչ դրական արտասանում, առանձին հնչյունների, բառերի վերջավորութիւնների սղում և այլն: Գեղարվեստական պատմումի ժամանակ դաստիարակի խոսքը պետք է լինի պարզ, հստակ ճիշտ ու դրական արտահայտչութեան համապատասխան:

Յերեխաներին պատմելու տեխնիկան վորոչ չափով տարբերվում է մեծերին պատմելու տեխնիկայից: Նա ավելի պարզ է ապրումների ներութիւնները տալու և ինտոնացիայի տեսակետից: Այսպէս որինակ՝ բալական է «Բոքոնիկ, բոքոնիկ, յես քեզ կուտեմ» խոսքերը մի փոքր կոպիտ ձայնով՝ արտասանել՝ արջի առածը պատկերացնելու համար կամ նույնը ավելի բարակ, անխտաւ ձայնով՝ արտասանել՝ նապաստակի առածն արտահայտելու համար:

Նախադասութեան հասակի յերեխաներին պատմելու տեխնիկայի մեջ էլ վորոչ տարբերութիւն կա: Փոքրերը պատկերներն ըմբռնում են ավելի ընդհանուր գծերով. այդ պատճառով անհրաժեշտ է նրանց տալ պատկերների գլխավոր, հիմնական հատկանիշները և ճիշտ տալ այդպիսիք: Այս խնդրում մեծ դեր կարող է կատարել ձայների նմանեցումը՝ կովը պետք է բառաչի, շունը՝ հաջի, չոգեմեքենան՝ փնչացնի և այլն:

Այստեղ նշանակութիւն ունեն նաեւ պատմողի շարժումները: Պատմողը ձեռքերով կարող է ցույց տալ, թե արջուկն ինչպիսի դուլով ջրի դնաց, ինչպիսի՝ շաղկամ աճեց և այլն: Իհարկե, չպետք է տարվել շարժումներով:

Մանկապարտեղի բարձր խմբի յերեխաներն արդեն կարող են արտահայտման ավելի բարդ ձևեր ըմբռնել: Այսպէս՝ «Աղվեսն

ու այժմ» հեքիաթում այժի հարցին՝ «Իսկ ինչպիսի՞ր ջուք ե»։ աղվեսը պատասխանում է՝ «Շատ լավ»։ Ինտոնացիայի նրբությամբ կարելի չե տալ աղվեսի խորամանկությունը, վորը ցանկանում եր այժին դայթակղել և տանել դեպի ջրհորը։ Փոքրերի համար սա անհասկանալի կլինի։

Պատմելու տեխնիկական պրիոմները յուրացվում են աստիճանաբար։ Անկասկած, տեխնիկային տիրապետելը դաստիարակից պահանջում է վորոշ կուլտուրա և տվյալ բնագավառում աշխատելու ցանկություն։ Լավագույնն այն է, վոր պատմելն ըսկըսվի հեքիաթից՝ ամենակարճ հեքիաթում անգամ դաստիարակը չափազանց հարուստ՝ նյութ կգտնի արտահայտիչ ինտոնացիայի, արամաբանական շեշտի, դադարների և այլ վարժությունների համար։

Պատմելու արվեստը մատչելի չե դաստիարակին ու անհրաժեշտ նրա համար։ Պատմելու առաջին անհաջող փորձերը չբացատրվում է հիասթափեցնեն դաստիարակին և անվստահություններ չնշեն դեպի իր ուժերը։ Վորոշ ջանքեր ծաղրելով դաստիարակը լիովին կտիրապետի պատմելու արվեստի տեխնիկային և կարող է իր դաստիարակչական աշխատանքի պրոցեսում ուղտադործել նաև դեղարվեստական պատմումը։

IV ՊԱՏՄՈՂԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Պատմողը յերեխաների հետ կատարած իր աշխատանքի ընթացքում վոչ միայն նրանց հաղորդում է ուրիշների պատմվածքները, այլև անհրաժեշտաբար իր պատմվածքներն է հորինում։

Վորոշ չափով ստեղծագործություն պետք է համարել և ուրիշի պատմվածքի մեջ փոփոխություններ կատարելը՝ ավելացնելը, պակասեցնելը։

Պատմվածքի կրճատումը յերկու տեսակ է կատարվում՝ յերբեմն համեմատաբար ծավալուն յերկի միայն մի հատվածն ենք վերցնում և նույնությամբ հաղորդում յերեխաներին, յերբեմն էլ յերկից դուրս ենք ձգում առանձին եպիզոդներ, յերեխաների համար դժվար ըմբռնելի տեղերը, ձգձգված մասերը։

Նեկրասովի «Մաղայ պապն ու նապաստակները» զրվածքից մենք կարող ենք վերցնել այն մասը, վորտեղ նկարագրվում է, թե ինչպես է Մաղայն աղատում նապաստակներին։

Գարենի «Տյոմայի մանկությունը» վեպից, վորը, իհարկե, ամենևին մանկական զրվածք չէ, կարող ենք վերցնել «Տյոման ու Ժուչկան» հիանալի հատվածը և տալ յերեխաներին իբրև մի ամբողջություն։

Այլ է կրճատման մյուս ձևը։ Շատ մեծ պատմվածքը հնարավոր չե բանավոր տալ յերեխաներին մեկ անգամից։ Որինակ՝ Բեանկիի «Անտառի տնակներ» պատմվածքից կարելի չե տալ անտառի նկարագրությունը և այն թուշուններն ու նրանց բները, վորոնց ծանոթ են յերեխաները, դուրս ձգելով մյուս եպիզոդները։

Յերբեմն պարզեցման նպատակով մենք կրճատում ենք ավելորդ մանրամասնությունները և յերկրորդական նշանակություն ունեցող դործող անձերին։

Դուրս ենք ձգում նաև՝ կոպիտ, դժվարըմբռնելի, անհա-

մապատասխան կոորդինեք: Գլխավորը վերամշակումը կարող է և ավելի հեռուն գնալ:

Ընդհանրապես, պատահում են դեպքեր, յերբ հարկ է լինում տեքստը լրացնել՝ պատմվածքի առանձին մոմենտների ափսոսանքով ընդարձակ նկարագրի տալ: Այսպես որինակ, յերբ պատմում ենք աշխատանքի հերոսների մասին, թերթից վերցրած վորեն դեպքի մասին, մեզ հայտնի յեն լինում միայն կենսագրական սխեմատիկ տվյալներ կամ տվյալ գործողության լոկ փաստը: Մեզ է մնում պատկերել այն ռեալ շրջապատը, վորի առկայությամբ կարող եր կատարվել այդ գործողությունը:

Անկասկած, գլխավոր ընդարձակելն ավելի դժվար է, քան կրճատելը: Դրա համար անհրաժեշտ է ունենալ ստեղծագործական յերևակայություն: Ընդարձակումն արդեն ստեղծագործության մի տեսակն է:

Գլխավորը ամեն մի փոփոխում պետք է կատարել մեծ զգուշությամբ ու շնորհքով, վորպեսզի վոչ միայն չաղճատվի գլխավոր իմաստը, այլև՝ բնույթը: Անգամ բնագրի լեզուն հնարավոր չափով պետք է պահպանել:

Հաճախ պատմվածքներն այնպես են փոփոխվում, վոր բարդությունների հետ միասին բավական չափով վերանում են նաև նրանց պատկերավորությունը, դեղարվեստականությունը, խորությունը: Նման դեպքերում ավելի լավ է այդ պատմվածքները չիջեցնել մինչև յերեխայի ըմբռնան աստիճանը, ավելի լավ է սպասել, վոր յերեխան հասունանա և հասնի այն աստիճանին, վոր կարողանա լիովին հասկանալ այդ գլխավորները:

Այս կամ այն հեղինակի պատմվածքը վերամշակելուց բացի, լինում են դեպքեր, յերբ պատմողը բառի իսկական իմաստով ստեղծագործում է: Դա տեղի յե ունենում է՝ փոքրիկների, ե՛՛ նախադպրոցական հասակի մեծ յերեխաների հետ աշխատելիս: Ի՞նչ պայմաններում է անհրաժեշտ պատմողի ստեղծագործությունը, և դաստիարակն ինչպես պետք է մոտենա այդ ըստեղծագործությանը:

Պատմվածքը կարող է հյուսվել խաղի ժամանակ, կառուցումների միջոցին, խորանարդների, տիկնիկների, խաղալիքների մոտին: Խաղալիքների աշխարհը յերեխաների համար հարազատ ու կենդանի աշխարհ է:

Խաղալիք-կենդանիները գնում են ջուր խմելու, տիկնիկն-

ըջ ցանկանում են ճանապարհորդել, նրանք թղթե նավակ են նստում (վորը տեղն ու տեղն է շինվում) և լողում դետի վրա, ապա շտապում են դնացքին հասնել: Դնացք է կառուցվում կամ արդեն պատրաստի դնացքն է ոգտագործվում, դնացք, վորը թերևս և առիթ է տվել տիկնիկներին ուղարկել ճանապարհորդելու:

Պատահում են բաղմապիտի արկածներ, վորոնք տեղն ու տեղը ներկայացվում են: Յերեխայի իմպրովիդացիան, հանապատրաստից ստեղծագործումը որ որի վրա աճում, ընդարձակվում ու լրացվում է նոր եպիզոդներով: Յերեխան յերեխան յերկար ժամանակ ապրում է այդ խաղ-պատմվածքով:

Փոքր յերեխաներին հետաքրքրում են նույնպես փոքրերին վերաբերող պատմվածքները՝ կապված առօրյա կյանքից և յերեխաներից իրենցից ստացած տպավորությունների հետ: Պատմողի համար այստեղ ստեղծագործության հարուստ աղբյուր կա:

Դաստիարակի ստեղծագործական պատմումի համար վորպես թեմա կարող է ծառայել նաև խմբի կյանքը՝ վոչնի գտնելը, նախով ճամբորդելը, այգում, բանջարանոցում կատարվող ափնորյա աշխատանքը և այլն:

Վերջերս դաստիարակներն սկսել են դիտակցել յերեխաների կյանքի վերաբերյալ պատմելու անհրաժեշտությունը: Յանկալի յե, վոր նման պատմվածքներից լավագույնները գրի առնվեն:

Յերեխայի կյանքից վերցրած պատմվածքները, անհատ յերեխայի կամ յերեխաների խմբի համար հորինված պատմվածքները պահանջում են առավելապես դիտունակություն. այդ պատմվածքները պետք է շարադրվեն յերեխաներին հասկանալի՝ պարզ ու պատկերավոր լեզվով:

Անցնենք մեծ յերեխաներին (7-8 տարեկան) համապատասխան ստեղծագործության: Այս կարգի շատ պատմվածքներ վերաբերում են մեր հասարակական կյանքում տեղի ունեցող խոշոր դեպքերին և ստեղծագործվում են այդ անցքերի աղբյուցով յամբ՝ տեղի յեն ունենում դեպքեր, վորոնք բոլորին հույում են, վորոնց մասին յերեխաները լսում են հասակավորներից և պահանջում ծանոթացնել իրենց: Այդպիսի հաջող թեմաներից եյին՝ «Ստալինյան մարշրուտ»-ը, «Կրասնի արշավը», «Չեկոսլակիյան դիտարշավը», «Պապանինականների դիտարշավը» և այլն:

Հետաքրքրվող, զգայուն դատարարի, իհարկե, չի սպասի, վոր լույս տեսնի այդ թեմայի վերաբերյալ համապատասխան պատմվածք, վորից ոգտվելով զրույց ունենա յերեսխաների հետ: Բնականորեն նա անհրաժեշտություն կզգա, թերթերից, գրքերից, ակնատեսներից նյութեր հավաքել, մշակել և մատչելի ձևով տալ յերեսխաներին:

Նման աշխատանքը պահանջում է վորոշ պատրաստություն և ստեղծագործական ընդունակություն:

Նման պատմվածքի նպատակը վո՛չ այնքան յերեսխաներին վորոշ տեղեկություններ հաղորդելն է, վորքան տեղի ունեցած հերոսական փաստերի առթիվ յերեսխաների մեջ հետաքրքրություն, համապատասխան ապրումներ առաջացնելը և, յերբեմն ել՝ նաև այդ փաստերի դիտակցումը:

Ինչպիսի՞ պահանջներ ենք առաջադրում մենք նման պատմվածքներին: Առաջին պահանջ՝ պատմվածքը պետք է լինի ճշմարտացի, այսինքն իրականության համապատասխան: Վորոշ պարզեցում կարելի չէ, սակայն փաստերի աղավաղում՝ յերբեք:

Յերկրորդ պահանջ՝ պատմվածքը պետք է համապատասխանի յերեսխաների տարիքին՝ հասկանալի լինի թե բովանդակության, թե լեզվի տեսակետից:

Պատմողը նյութ է հավաքում թերթերից, գրքերից, ակնատեսներից, մի խոսքով՝ ամեն տեղից, վորտեղից կարող է: Պատմողն իր թեմայի մասին ավելի պետք է իմանա, քան հաղորդելու յե յերեսխաներին: Դա մի կողմից անհրաժեշտ է, վոր նա կարողանա պատասխանել յերեսխաների հարցերին, մյուս կողմից՝ վորպեսզի հենց պատմվածքը նյութով հագեցված լինի:

Պատմողը մի կողմ թողնելով ուշադրությունը ցրող մանրամասնությունները, կենտրոնանում է հիմնական դեմքերի և գործողությունների վրա:

Սակայն այստեղ մի վտանգ է առաջանում, այդ այն է, վոր ամեն պարզեցում իր սահմանն ունի, վոչ ամեն մի թեմա կարելի չէ պարզեցնել և վոչ՝ ցանկացած չափով: Այնպես պետք է սնել, վոր խնդրի ելությունը պարզեցումից չուռի:

Վորոշ թեմաների ըմբռնման համար պահանջվում է համապատասխան պատրաստություն և, յեթե ասուլիսորիան այդ չունի, այդ դեպքում ավելի լավ է հետաձգել նման դժվար թեմաները: Զիշտ այնպես, ինչպես մենք յերբեմն զեղարվեստա-

կան վորոշ յերկեր յերեսխաներին ծանոթացնելու համար հետաձգում ենք, մինչև այն ժամանակ, յերբ նրանք ի վիճակի կլինեն լիավիճակ ոգտվել նրանցից, այնպես ել կարող են լինել թեմաներ, վորոնց չի կարելի ծանոթացնել նախադպրոցականներին՝ այդ թեմաների բարդության պատճառով:

Թեման յերեսխայի հետաքրքրությանը և ըմբռնմանը մոտեցնելու համար մենք առանձնացնում ու ընդգծում ենք նրա կոնկրետ կողմը, յերեսխային տալով վոչ թե չոր ու ցամաք դատողություններ, այլ մատչելի պատկերներ: Պետք է յերեսխաների սիրած առարկաներն ու մոմենտները նկարագրել պատկերավոր ձևով:

Յեթե հնարավոր է և դրա համար կան պահանջված տարրերը, ապա աշխատում ենք տալ իսկական պատմվածք՝ դրական ստեղծագործության բոլոր «կանոնները» համեմատ: Հերոս, հանդույց, շահերի բաղխում, շարժում, զարգացող գործողություն, զարգացման բարձրագույն կետ, վորին ձգտում ու վորի մեջ հանդուցվում են բոլոր թելերը, և լուծում: Առաջ ընթացող այս ամբողջ կյանքը ասուլիսորիային դնում է սպասողական վիճակում, թե ի՞նչ է լինելու հետագայում, ինչպե՞ս կլուծվի ստեղծված դրությունը:

Սա յերեսխաների համար ստեղծում է սպասողական լարված վիճակ և բուռն հետաքրքրություն:

Պատմելու հետ կապված ստեղծագործական աշխատանքը պատասխանատու գործ է, և անսխալությունն այստեղ անհանդուրժելի չէ: Մեր նախադպրոցական պրակտիկայում յերբեմն կարելի չէ հանդիպել տնայնագործության որինակների: Ինչպե՞ս պետք է խուսափել դրանից: Դրա համար կա միայն մեկ ճանապարհ՝ մշակել սեփական լեզուն, դարձնել այն կոնկրետ ու պատկերավոր: Այդ տեսակետից առանձնապես արժեքավոր է ծանոթությունը ֆոլկլորին, ժողովրդական հեքիաթին և ինչպես կլասիկների, այնպես ել ժամանակակից լավագույն գրողների յերկերին: Անհրաժեշտ է խորն ուսումնասիրել այդ գրվածքների կառուցվածքը, հաշվի առնել նրանց լեզվի պատկերավոր միջոցները, պատկերների հարստությունը: Սեփական լեզուն մշակելու այդ ճանապարհն է, վոր լիարժեք կդարձնի պատմողի ստեղծագործությունը:

ՌԱԴԻՈՊԱՏՄՈՒՄ

Նախադպրոցական հասակի յերեսաների համար ռադիոհազորումներն առանձնահատուկ նշանակություն ունեն և յուրատեսակ ազդեցություն են ունենում նրանց զեղարվեստական դաստիարակության վրա: Ե-7 տարեկան յերեսաներին ռադիոհազորում տալու հինգ տարվա փորձից յեղնելով, կարելի չէ համոզված կերպով ասել, Վոր զեղարվեստական նյութի հաղորդման այս ձևն արժանի չէ մեծագույն ուշադրության և դրական գնահատման: Կատարելապես անհերքելի չէ ռադիոհաղորդման խոր ազդեցությունը յերեսաների վրա ընդհանր իր զեղարվեստական նյութի: Առանձնապես կարևոր է ընդգծել այն հանգամանքը, Վոր ռադիոհաղորդումը լսում են միլիոնավոր յերեսաներ՝ ընտանիքներում, մանկական հիմնարկներում՝ բոլորը միաժամանակ յենթարկվելով ռադիոյի ազդեցության: Նյութը հաջող ընտրելով, ռադիոհաղորդման ծրագիրը ընդհանր իր կազմելով, մենք զեղարվեստական վառ տպավորություններ ստանալու հնարավորություն ենք տալիս նաև այն յերեսաներին, Վորոնք բավականաչափ կուլտուրական, մանկավարժական ազդեցության տակ չեն դառնում: Մշտական զեղարվեստական ռադիոհաղորդումները կարող են սխտեմատիկ ազդեցություն և լուրջ դաստիարակչական ներգործություն ունենալ յերեսաների վրա և միաժամանակ զեղարվեստական ստեղծագործական ապրումներ մեծ հաճույք պատճառել նրանց:

Մեր դարաշրջանում, յերբ մեծագույն ուշադրություն և հոգատարություն կա զեպի յերեսան, անհրաժեշտ է լայնորեն ոգտագործել զեղարվեստական դաստիարակության այնպիսի միջոց, Վորպիսին ռադիոն է: Ռադիոպատմումն ունի նաև այն առանձնահատկությունը, Վոր նա յերեսային տալիս է լսելու կուլտուրա, դաստիարակում է նրա ուշադրությունը: Հաճախ յերեսայի ուշադրությունը ցրող տեսողական տպավորություն-

ների բացակայության և հսկրուստ ու բաղմապիսի յերաժշտական նյութի առկայության պայմաններում (հնչյունական զանապան էֆեկտների, յերաժշտության զուգակցությամբ պատմում, Վերջինի և յերաժշտության հերթափոխում և այլն) յերեսան լսողական հարուստ տպավորություն և ստանում: Իացի այդ, ռադիոհաղորդման միջոցով հաճախ տրվում է Վոչ թե մեկ առանձին պատմվածք, այլ համերգային ամբողջ մի ծրագիր, զեղարվեստորեն ներգործող նյութի ամբողջ մի կոմպլեքս, ամբողջական սխտեմ: Պետք է նշել նաև այն հանգամանքը, Վոր ռադիոհաղորդման ուկնդրումը՝ սովորեցնում է յերեսային կենտրոնանալ, հանդիստ և ուշադիր լսել՝ սա կարեւոր ու ոգտակար ունակություն է, Վոր ձեռք է բերում յերեսան:

Մանկապարտեզների պրակտիկայում նկատված է, Վոր ռադիոհաղորդումը մեծապես միավորում է յերեսաներին (կոլեկտիվ ունկնդրում), կազմակերպում է նրանց, մշակում է ինքնադիսցիպլինա, Վորովհետև յուրաքանչյուր զիսցիպլինա խախտող ջղայնացնում է մյուսներին, խանդարում է լսել, և, ընդհակառակը, ապրումների ընդհանրությունը համախմբում է յերեսաներին, մտերմություն է ստեղծում նրանց մեջ և նրանց փոհհարաբերությունն ավելի կուլտուրական է դարձնում:

Վերջապես ռադիոհաղորդման կապակցությամբ շատ կարեւոր դաստիարակչական մոմենտներից մեկն էլ յերեսաների կապըն է ռադիոկենտրոնի հետ՝ յերեսաները պատասխանում են ռադիոկենտրոնի հարցերին, հաղորդումների մասին իրենց կարծիքն են հայտնում, ռադիոյի հետ կապված իրենց ստեղծագործությունները՝ նկարները և այլն ուղարկում են ռադիոկենտրոնին և նրանից պատասխաններ են ստանում: Սա շատ կարևոր է յերեսայի մտահորիզոնի ընդարձակման և նրա հասարակական դաստիարակության տեսակետից. սա միաժամանակ յերեսայի ստեղծագործության համար խթան է հանդիսանում՝ յերեսան ռադիոհաղորդումներն արտացոլում է իր խողերում, նկարչություն, խոսքի ստեղծագործության մեջ և այլն: Անկասկած է, Վոր ռադիոն ստեղծագործելու տեսակետից ակտիվացնում է յերեսային: Ռադիոուկնդրությունից հետո յերեսաները գործողություն միջոցով իրենց արտահայտելու՝ խաղալու, ստեղծագործորեն մի բան պատկերելու, ներկայացնելու սաստիկ

րոֆոնի առաջ՝ նա լիցք, վոգեշնչում չի ստանում, առեղիտորի-
 յի հետ անմիջական կոնտակտի մեջ չլինելու հետևանքով: Նրա
 շարժումներն ազատ չեն (պետք է կանգնել միկրոֆոնի առաջ),
 նա առանձնապես պետք է ուշադրություն դարձնի իր ձայնի
 յեղևիչներին ու հնչունության վրա, վորովհետև միկրոֆոնը
 բյուրեղյա պարզություն ու հնչունություն, հստակ արտա-
 հայտություն և հնչունական նրբությունների ձոխություն և
 պահանջում: Միկրոֆոնի առաջ պատմողը պետք է իր խոսքը
 վերջացնի վորոշված ժամանակ, ոգտադործելով միայն իրեն
 հատկացված րոպեները: Այս բոլորը մեծ դժվարություններ են
 ստեղծում պատմողի համար: Այդ պատճառով զեպքեր են լի-
 նում, վոր սովորական պայմաններում լավ պատմողը միկրոֆո-
 նի առաջ անհաջողության է հանդիպում: Հաճախ ստացվում է
 այնպես, վոր սովորական պայմաններում լավ հնչող ձայնը ու-
 ղիտյում վատ է հնչում, և, ընդհակառակը, պակաս վորակյալ
 ձայնը՝ հիանալի յե հնչում: Միկրոֆոնն ունի իր «բարձր»,
 իր օրենքները:

Վորովհետև ռադիոն միայն լսողական տպավորություն է
 թողնում, ուստի լեզվի խնդիրն այտեղ շատ ավելի սուր է դըր-
 վում, քան սովորական ձևով պատմելու զեպքում, սակայն ու-
 ղիտպատմումից ստացված եֆեկտն ել հսկայական է, յեթե լի-
 ցուն վարպետության համապատասխան բարձրության վրա յե:

Յեթե սովորական պայմաններում պետք է խուսափել պատ-
 մըվածքում յեղած նկարադրություններից ու յերկար տեղե-
 րից, ապա ռադիոհաղորդման համար նախատեսված պատմված-
 քում դա ևս առավել անհրաժեշտ է: Այդ պատճառով համարյա
 չկա մի պատմվածք, վորն առանց փոփոխության կարելի լինի
 հաղորդել ռադիոյով, յեթե նա հատկապես ռադիոյի համար չե
 դրված: Յերկախոսությունն առանձնապես լավ է հնչում ու-
 ղիտյով:

Ռադիոյով նախադարոցականին պատմելու լավագույն նյու-
 թը ժողովրդական հեքիաթն է: Հենց հեքիաթի կառուցվածքը,
 վոր հաճախ փոխվում է յերգի, դործող անձերի պարզ բնութա-
 րումները, հումորը, հեքիաթային պատկերավորության պրիմ-
 ները, դրություն թեթեւ դրամատիզմը շատ հարմար են ռադիո-
 հաղորդման համար և անմիջական ու կենդանի արձագանք են
 դտնում յերեխաների կողմից:

Ռադիոյով մեծ մասամբ հաղորդվում են կենդանիներին վե-
 րաբերող հեքիաթները՝ «Կատուն», աքլորն ու աղվեսը», «Պո-
 չուկներ», «Աղվեսն ու արագիլը», «Պալատիկ» և այլն:

Ռադիոն շնորհիվ այն հսկայական ուշադրության, վոր նա
 դարձնում է խոսքի ինտոնացիայի և արտահայտչության վրա,
 հնարավորություն տվեց առանձնապես ընդդեմը հեքիաթի այն
 կողմերը, վորոնք կարդալու զեպքում սովերի մեջ ելին մը-
 նում: Այսպես օրինակ՝ «Կատուն», աքլորն ու աղվեսը» հեքիա-
 թում ցայտուն կերպով ընդդմիվ է յերգիական կողմը՝ կատ-
 վի ընկերակցությունն աքլորի հետ, կատվի յերգի յեռակի կրկը-
 նումը տված է ամեն անգամ ել ավելի աճող դրամատիզմով:
 «Պալատիկ» հեքիաթը պատմողին նաև հնարավորություն է տա-
 լիս պարզ միջոցներով ընդդեմ խոսքի կրկնության ու աճման
 գվարձալի պրիմները: Ժողովրդական հեքիաթները ռադիոյով
 հաղորդվում են մեկի կողմից, առանց ինսցենիրովկայի: Հատ-
 կապես ռադիոյի համար հօրինված լավագույն պատմվածքները
 նրանք են, վորոնք իրենց ձևով ավելի մոտ են ժողովրդական
 հեքիաթին, օրինակ՝ Վորոնովայի «Հորթուկ» պատմվածքը: Կեն-
 դանիների մասին ժողովրդական հեքիաթներից բացի, ռադիոն
 ոգտադործում է նաև անհատական ստեղծագործության ար-
 դյունը հանդիսացող հիանալի հեքիաթները, օրինակ, Անդերսե-
 նի հեքիաթները (նախադարոցական հստակի մեծ յերեխաների
 համար) և պատմողական ժանրի մանր ստեղծագործություննե-
 րը (սրախոսություններ, գվարձախոսություններ, առածներ,
 հանելուկներ, յերգեր): Սակայն Անդերսենի հեքիաթները ռադի-
 ոյով հաղորդելն անհամեմատ ավելի դժվար է, վորովհետև
 նրանք բարդ են, հոգեբանական անհրաժեշտ է լինում կրճա-
 տումներ կատարել, իսկ կրճատել Անդերսենի հեքիաթը և չաղ-
 ճատել այն, շատ դժվար է:

Մանկապարտեղում ռադիոունկնդրում անցկացնելու մեթոդի-
 կայի մասին լավ պետք է մտածի դաստիարակը: Նա նախապես
 պետք է ծանոթ լինի ռադիոհաղորդման մեկ ամսվա ծրագրին,
 վորպեսզի ռադիոունկնդրումը դարձնի պլանային, սխտեմատիկ:

Փոքրերի հետ ռադիոունկնդրում չպետք է անցկացնել: Նը-
 բանց բմբոնման համար դա շատ բարդ խնդիր է՝ լսել աներե-
 վույթ պատմողին: Հինգ տարեկանների հետ կարելի յե ռադիո-
 ունկնդրում սկսել, սակայն հաճախակի չպետք է կատարել և

չատ նոր հաղորդումներ չտալ (ամսական 1-2): Այդ հաղորդումները պետք է կրկնվեն մի քանի անգամ: 6-7 տարեկան յերեխաներին կարելի չէ ամսական 3-4 նոր հաղորդում տալ: Նույն հաղորդման կրկնումը մեծ բավականություն է պատճառում յերեխաներին: Դա անհրաժեշտ է և նյութը յուրացնելու համար: Մանկապարտեզում ռադիոունկնդրումը կարող է կապված լինել մի շարք մանկավարժական հատուկ առաջադրությունների հետ, որինակ՝ խոսքի դարգացման, խաղի, կերպարվեստի և այլն: Մոսկվայի Բառամանի ռադիոյի № 43 և Ֆրունզեյի ռադիոյի № 4 մանկապարտեզները ռադիոունկնդրումը կապելով յերեխաների խոսքի դարգացման, մասնավորապես պատմելու և նյութի ալլ ձևով վերարտադրության հետ, չափազանց հետաքրքրական ու հարուստ արդյունքների յեն հասել: Ռադիոպատմումները, վոր սկզբում վորոշ լարում էյին պահանջում, հետագայում միանդամայն սովորական դարձան և յերեխաների ստեղծագործության համար հարուստ արդյուր հանդիսացան՝ յերեխաները սիրով ու հաջողությամբ վերապատմում էյին լսած հաղորդումները, նրբորեն վերարտադրելով ինտոնացիան, անդիր էյին անում լսած յերգերը, պատմվածքներից զանազան վարիանտներ էյին ստեղծում և այլն: Յերեխաները, լսելով ռադիոհաղորդումը, վորոշում էյին, թե ի՞նչ դործիք են նվադում, վորոշում էյին յերաժշտության բնույթը, ճանաչում էյին արտիստներին, տեքստի հետ կապված սովորում էյին մեղոդիան և այլն:

Լավ է, յերբ մանկապարտեզը կապված է ռադիոկոմիտեյի կամ ռադիոհանգույցի հետ. ցանկալի յէ տարին 2-3 անգամ մանկապարտեզ հրավիրել այն արտիստներին ու յերաժիշտներին, վորոնք ռադիոհաղորդումներ են կատարում: Սա չատ կարևոր է և յերեխաների համար՝ նրանք կսովորեն ռադիոհաղորդումների յետևում տեսնել կենդանի մարդկանց:

Ամենից դժվարը ռադիոունկնդրման սկիզբն է: Յերեխաները բարձրախոսի կամ ռադիոընդունիչի առաջ լսում են հաղորդումը, իսկ պատմողը, կենդանի մարդը չի յերևում, նա չկա. յերեխաների համար դա մեծ դժվարություն է ներկայացնում՝ չկա մի բան, վորի վրա նրանք իրենց տեսողությունը կենտրոնացնեն: Լավն այն է, վոր հաղորդումից առաջ յերեխաներին բարձրախոսի կամ ռադիոընդունիչի առջև կիսաշրջանաձև նըս-

տեցնելով, ասվի. «Յերեխանե՛ր, այժմ մենք կլսենք (յենթադրենք) «Ծիտիկի» մասին»:

Ինչպես սովորական պատմումի ժամանակ, այստեղ էլ յերեխաներին չպետք է ճնշել և «սուս, մի՛ խոսեք, մի՛ դուռաք» և այլ պահանջներ չպետք է անել: Չպետք է արգելել յերեխաների բացականչությունները, ռեպլիկաները: Նույնպես չպետք է խանդարել յերեխաներին, յերբ նրանք, ինչպես այդ սովորաբար տեղի յէ ունենում ռադիոունկնդրության ժամանակ, ճայնակցում են հաղորդման, նրա ռիթմով ծափ են տալիս և այլն: Չխանդարել նաև ռադիոյով տրված հարցերին պատասխանել: Ռադիոպատմումը հաճախ սկսվում կամ վերջանում է յերեխաներին ուղղված հարցերով: Վորոշ դաստիարակներ կտրում են ռադիոհարցմանը պատասխանող յերեխաների խոսքը՝ այդ ևս սխալ է:

Իհարկե, ռադիոանկյունը պետք է անադմուկ սենյակում լինի:

Հաղորդումը լսում են 15-20 րոպե. կես ժամը հոգնեցուցիչ է, մանավանդ նոր ունկնդրել սովորողների համար: Կես ժամ տևող հաղորդման ունկնդրությունը հանդուրժելի յէ բացառիկ դեպքերում. նման դեպքերում անպայման պետք է համապատասխանորեն կարգավորել յերեխաների մնացած աշխատանքները:

Ռադիոկոմիտեյի և ռադիոհանգույցների մշտական կապը փոքրիկ ռադիոունկնդիրների հետ, յերեխաներից ստացած հսկայական քանակությամբ նամակներն ու նկարները, մանկավարժների հետ ունեցած կենդանի կապն ու նրանցից ստացած նյութերը՝ ռադիոունկնդրության վերաբերյալ իրենց կատարած աշխատանքների մասին՝ այս բոլորը հնարավորություն են տալիս վորոշ յեղրակացություններ անել յերեխաների համար ռադիոպատմումի հսկայական նշանակության մասին:

Այս կապակցությամբ անհրաժեշտ է ե՛լ ավելի խնամքով կազմել նախադրոցական հասակի յերեխաների համար տըրվելիք ռադիոհաղորդումների ծրագրերը, ուշադիր ու խնամքով ստուգել նրանց աղղեցությունը յերեխաների վրա, հաշվի առնել յերեխաների կարծիքները, փոքրիկ ռադիոունկնդիրների ու ուումնասիրությունն ավելի սխալմամտիկ դարձնել ու ավելի դիտական հիմունքներով կատարել:

պ. 11/1/1

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Պատմելը մանկապարտեզում Յե. Ֆլյորին
- ✓ 2. Պատմելու մեթոդիկան Ն. Կարախինսկայա
- ✓ 3. Պատմելու տեխնիկան Մ. Բոգոլյուբսկայա
4. Պատմողի ստեղծագործությունը Յե. Շարադ
5. Բաղիտպատմում վ. Ֆեդիաևսկայա

ԵՖ
3
18
30
43
48

Պատ. խմբագիր՝ Փ. Պոդսյան
Տեխ. խմբագիր՝ Ի. Վարդանյան
Սրբագրիչ՝ Գ. Հակոբյան
Կոնտրոլ սրբ.՝ Շ. Գարագաշ

Գլավխոտի լիազոր՝ Բ—1034. Հրատ. 5001.

Պատվեր 688. Տիրաժ 2500.

Հանձնված է արտադրության 9 ոգոստ. 1939 թ.

Ստորագրված է տպագրության համար 29 հունվ. 1940 թ.

Հայկական հրատի Ի տպարան, Յերևան, Լենինի, 65

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0226071

ԳԻՆԸ 1 Ռ.

50.963

**Рассказывание
в детсаду**

Гиз Арм. ССР, Ереван, 1940 г